

UNIVERZITA KARLOVA
EVANGELICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Mystická skúsenosť u Otca Sofronija a Dorothee Sölle

Východiská, dôrazy, perspektívy

Bakalárska práca

Vypracoval: Ing. Gabriela Buknová

Katedra: Institut ekumenických štúdií

Vedúca práce: Mgr. Kateřina Kočandrlé Bauer, Th.D.

Kód a názov študijného programu: B6141 Teologie

Študijný odbor: Teologie kresťanských tradíc

Rok odovzdania: 2021

Prehlasujem, že som túto bakalársku prácu s názvom *Mystická skúsenosť u Otca Sofronija a Dorothee Sölle. Východiská, dôrazy, perspektívy* napísala samostatne a výhradne s použitím citovaných prameňov. Súhlasím s tým, aby práca bola zprístupnená verejnosti k študijným účelom.

.....

V mieste, dátum

.....

Meno, podpis

Anotácia

Bakalárska práca s názvom *Mystická skúsenosť u Otca Sofronija a Dorothee Sölle. Východiská, dôrazy, perspektívy* má za cieľ v prvom rade predstaviť mystiku pravoslávneho mnícha a protestantskej teologičky. Po krátkom životopise oboch nasleduje kľúčová časť, v ktorej sú rozobraté východiská a dôrazy ich mystických ciest a u Dorothee Sölle aj miesta mystickej citlivosti. Po oboznámení sa so zástupcami dvoch spiritualít nasleduje nekonfrontačné porovnanie oboch, s cieľom poukázať na možné prieniky ich ciest v duchu ekumenizmu. V závere práce som sa pokúsila načrtnúť perspektívy využitia ich mystických ciest pre život radového kresťana dneška.

Kľúčové slová

Pravoslávna spiritualita, protestantská spiritualita, mystika, Sofronij Sacharov, Dorothee Sölle, vzdor, modlitba, teózia, tvorba.

Summary

The Bachelor thesis entitled *The Mystical experience in Father Sophrony and Dorothee Soelle. Starting points, Emphases, Perspectives* is primarily aimed at introducing the mystical journeys of an Orthodox monk and a Protestant woman theologian. A short biography of both is followed by a key part in which the starting points and emphases of their mystical paths are discussed. For Dorothee Soelle, also the various places of mystical sensibility are described. After getting acquainted with the representatives of the two spiritualities, a non-confrontational comparison of both follows in order to point out the possible intersections of their paths in the spirit of ecumenism. At the end of the work, I try to outline the perspectives of using their mystical paths for the life of a rank-and-file Christian today.

Keywords

Orthodox spirituality, Protestant spirituality, Mysticism, Sophrony Sakharov, Dorothee Soelle, Defiance, Prayer, Theosis, Creativity.

Ďakujem vedúcej bakalárskej práce Mgr. Kateřine Kočandrlé Bauer, Th.D. za jej metodické vedenie a cenné rady, usmernenia a inšpirácie, ktoré mi poskytla pri písaní bakalárskej práce.

Ďakujem Mgr. Márií Savkovej za jazykovú a gramatickú korektúru bakalárskej práce. Moje poďakovanie patrí aj Mgr. Ing. Martinovi Šálymu, ThD. za formátovanie práce a pomoc pri počítačových zručnostiach.

Obsah

Úvod.....	11
1. Sofronij Sacharov, archimandrita	13
1.1. Život a dielo Sofronija Sacharova	13
1.2. Mystická cesta Otca Sofronija.....	16
1.2.1. Východiská mystickej cesty Otca Sofronija	16
1.2.2. Dôrazy mystickej cesty Otca Sofronija.....	20
1.3. Zhrnutie významu Sofronija Sacharova	36
2. Dorothee Sölle	39
2.1. Život a dielo Dorothee Sölle	39
2.2. Mystická cesta Dorothee Sölle.....	43
2.2.1. Východiská mystickej cesty Dorothee Sölle.....	43
2.2.2. Dôrazy mystickej skúsenosti Dorothee Sölle.....	47
2.2.3. Miesta mystickej skúsenosti Dorothee Sölle	52
2.3. Zhrnutie významu Dorothee Sölle	60
3. Rozdiely, podobnosti a perspektívy mystických ciest Otca Sofronija a Dorothee Sölle.....	62
3.1. Zhrnutie rozdielov a podobností	62
3.2. Perspektívy mystických ciest	68
Záver	72
Literatúra.....	75

Úvod

Bezprostredným podnetom výberu témy tejto bakalárskej práce bola pre mňa účasť na 45. víkendovom seminári IES s názvom „Spiritualita v teológii, alebo majú si teológia a spiritualita čo povedať?“, konanom v dňoch 10. a 11. novembra 2017. Počas panelovej diskusie bola z pléna položená otázka o vzťahu spirituality a mystiky. Odpoveď prednášajúcej znela: „Mystika je súčasťou spirituality. Je jej vyjadrením.“

Rozhodla som sa v tejto práci preskúmať mystiku v pravoslávnej a v protestantskej spiritualite. Za reprezentantov som si vybrala Sofronija Sacharova a Dorothee Sölle. Otec Sofronij bol pravoslávny mních, viac ako dve desaťročia žijúci na hore Athos predtým, ako sám založil kláštor v Anglicku. Dorothee Sölle bola evanjelická teologička, pôsobiaca v Európe aj v USA. Prácu som rozdelila na tri kapitoly. Prvé dve sú osobitne venované každému, mnou zvolenému reprezentantovi. U každého z nich najprv v stručnosti predstavím ich život a dielo, pričom sa zameriam na tie ich diela, ktoré majú bezprostredný vzťah k ich mystike. V ďalšej časti kapitoly, ktorá je nosná, poukážem na východiská, ktoré rozhodujúcou mierou formovali ich názory a postoje a nakoniec podrobne popíšem dôrazy ich mystickej skúsenosti. U Dorothee Sölle rozoberiem aj miesta mystickej citlivosti, ako im rozumela ona sama. Nakoniec v krátkosti zhrniem význam každého z nich.

Metodika, akou budem postupovať, je u každého protagonistu iná. U Otca Sofronija kombinujem lineárnu a systematicko-teologickú metódu. U Dorothee Sölle to možné nie je, pretože jej cesta k mystike nie je taká priamočiara a zreteľná. Tam sa dávam skôr viesť postupom, ktorý ona sama ponúka vo svojich dielach – od politickej teológie a demokratizácie mystiky po miesta mystickej skúsenosti.

Tretia kapitola zhrnie v prvom rade rozdiely a podobnosti oboch nositeľov. Nekonfrontačným spôsobom, so zreteľom na ekumenického ducha, ktorý bol obom blízky, poukážem na rozdielne pojmy, vyjadrujúce jednu skutočnosť, a rovnaké pojmy, ktorými vyjadrovali rôzne skutočnosti. Pokúsim sa ich porovnať

prehľadnou formou do tabuľky. Niektorým sa budem venovať aj osobitne, najmä tým, ktoré u mňa najviac zarezonovali. Nakoniec sa v tejto kapitole zamyslím nad perspektívami použitia, aplikácie ich mystických ciest pre človeka – laika súčasnosti. Tu považujem za dôležité poukázať na skutočnosť, že obaja brali do úvahy dnešnú dobu, kedy v spoločnosti je hlad po mystických zážitkoch a skúsenostiach, ale v zmysle súkromného obohacujúceho zážitku, nie v zmysle hľadania Boha a jeho lásky vo vertikálnej dimenzii, s cieľom lepšieho pochopenia a prijatia brata – suseda na rovine horizontály.

1. Sofronij Sacharov, archimandrita¹

V tejto kapitole sa budem venovať Otcovi Sofronijovi, pravoslávne mu mníchovi. V prvej podkapitole najprv rozoberiem jeho život a dielo. V druhej podkapitole, ktorá je kľúčová, sa budem zaoberať jeho duchovným životom, jeho mystickou cestou. Všimnem si tie momenty jeho života, čiže východiská, ktoré mali výrazný vplyv na jeho duchovný rast a duchovné dospievanie. Potom osobitne rozoberiem mystické dôrazy na jeho ceste.

1.1. Život a dielo Sofronija Sacharova

Archimandrita Sofronij Sacharov, vlastným menom Sergej Semjonovič Sacharov (22. 9. 1896 – 11. 7. 1993) je považovaný za významného pravoslávneho askétu a mystika 20. storočia.

Narodil sa v Moskve do bohatej obchodníckej rodiny, veľmi zbožným rodičom. V rodinnom prostredí dostal základy náboženstva a duchovného života. Jeho mladosť je spojená s búrlivým obdobím po revolúcií v r. 1905. Okrem filozofie, náboženstva a mystiky sa venoval výtvarnému umeniu, prevažne maľbe, ktorú v rokoch 1915 – 1921 študoval. Jeho prístup k maľbe mal mystický nádych. V roku 1921 odišiel z Ruska. Krátko žil v Taliansku a v Berlíne. Zakotvil v Paríži. Tam vystavoval svoje diela.²

Po mystickom zážitku na Veľkú noc v roku 1924 sa rozhodol najprv pre štúdium teológie na pravoslávnom teologickom inštitúte sv. Sergeja, ktoré však po niekoľkých mesiacoch zanechal a odišiel na svätú horu Athos. Tam vstúpil v roku 1925 do ruského kláštora sv. Panteleimona.³ Po piatich rokoch kláštorného života spoznal starca Silvána. Stal sa jeho duchovným synom a v jeho blízkosti prežil osem rokov, až do smrti Silvána. Toto obdobie malo na Sofronija najväčší vplyv.

¹ Archimandrita je predstavený kláštora, ktorý je zároveň kňazom. Pozri : SOFRONIJ (Sacharov), archimandrita. *Ctihodný Siluan Atoský*. Prešov: Misijné spoločenstvo svätého veľkomyščenika Juraja Vítáza, 2005. Slovník na s. 271.

² SOFRONIJ, (Sacharov), archimandrita. *Vidět Boha, jaký je*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2017. S. 267 – 277. Životopis v doslove ku knihe, napísali Marina Luptáková a Michal Řoutil.

³ NOBLE, Ivana. NOBLE, Tim. BAUEROVÁ, Kateřina. PARUSHEV, Parush. *Mnohohlas pravoslavné teologie ve 20. století na Západě*. Brno:CDK, 2016. S. 85 – 87.

Po smrti starca Silvána sa Otec Sofronij uchýlil do pustovne. V roku 1941 bol vysvätený za kňaza. Rozhodnutie zachytiť múdrosť starca Silvána písomne a podlomené zdravie, zrejme v dôsledku prísneho asketického života viedli k tomu, že sa v roku 1947 presťahoval do Francúzska. Počas rekonvalescencie po náročnej operácii sa okolo neho zhromaždili muži a ženy, túžiaci žiť mníšskym životom. Ale až v roku 1958 sa spolu s nimi presťahoval do Anglicka, kde v malej dedine v hrabstve Essex založil stauropegický (spadá priamo pod Ekumenický patriarchát v Konstantinopoli, nie pod miestnu pravoslávnu hierarchiu)⁴ kláštor sv. Jána Krstiteľa. Sem preniesol dôrazy, ktoré si osvojil na hore Athos od starca Silvána, ako aj svoju skúsenosť so životom cirkvi na Západe. To dalo základ ekumenickej otvorenosti a pohostinnosti voči prichádzajúcim pútnikom, kedy cesta za skutočným kresťanstvom je dôležitejšia ako denominačná príslušnosť. Dôležitými znakmi tohto kláštora je prax Ježišovej modlitby a ikonopisectvo. Nadalej pokračovalo vydávanie Silvánových spisov, ktoré započal Otec Sofronij už v roku 1948. Otec Sofronij zomrel v kláštore v r. 1993.⁵

Dielo Sofronija Sacharova zahrňuje tak spisy sv. Silvána, ako aj jeho duchovnú autobiografiu *Vidět Boha, jaký je*. Teraz sa chcem bližšie pozrieť na dielo Otca Sofronija. Svojho učiteľa predstavil už v roku 1948 v diele *Starec Silván, mních z hory Athos*. Dielo sa však nestretlo s takým ohlasom u pravoslávnych teológov, ako očakával. Táto práca neskôr vyšla v rôznych vydaniach, jazykoch, úpravách, často pod Sofronijovým vedením. V niektorých bodoch je ťažké odlíšiť, kde končí vlastné učenie sv. Silvána, a čo už sú interpretácie tohto učenia Sofronijom. V každom prípade Sofronij usiloval o oficiálne prijatie jeho popisu života sv. Silvána ako autentickej formy athoskej spirituality, čo sa mu aj podarilo.⁶ Jeho dielo prispelo veľkou mierou k procesu svätorečenia starca Silvána dňa 26.12.1987 konštantinopolským patriarchátom.⁷

⁴ NOBLE, tamtiež, s. 91, pozn. pod čiarou č. 110.

⁵ NOBLE, tamtiež, s. 87 – 92. Porovnaj tiež Životopis v doslove ku knihe: SOFRONIJ (Sacharov), archimandrita. *Vidět Boha, jaký je*, s. 267 – 277, autorov Luptáková, Řoutil.

⁶ NOBLE, tamtiež, s. 87 – 89 a pozn. pod čiarou č. 95, 98 a 99.

⁷ SOFRONIJ (Sacharov). *Vidět Boha jaký je*. Doslov, s. 272.

Vzhľadom na dôležitosť mnícha Silvána v Sofronijovom živote považujem za vhodné priblížiť niekoľkými vetami jeho život. Vlastným menom Simeon Ivanovič Antonov (1866 – 1938) pochádzal z chudobnej ruskej roľníckej rodiny, ktorá získala slobodu ešte pred zrušením nevoľníctva v r. 1861. Po ukončení šesťročnej vojenskej služby v armáde odišiel na horu Athos, kde sa v roku 1892 stal mníchom. Pracoval ťažkou fyzickou prácou v mlyne, neskôr mal na starosti vedenie stavebných prác. Nemal teologické vzdelanie, jeho výnimočnosť bola daná jeho duchovnou skúsenosťou a jej reflexiou. Po vstupe do kláštora mu bol daný dar ustavičnej modlitby. Navzdory hlbokkej modlitbe, mystickým zážitkom stretnutia s Kristom a prijatím Ducha Svätého nebol ušetrený pochybnosťami, útokov démonov, úzkosti a odlúčeniu od Boha. Toto obdobie trvalo pätnásť rokov. Výsledkom tohto jeho zápasu o dosiahnutie duchovnej čistoty, pokory a svätosti bola radikálna forma kenózie, keď v modlitbe starec počul Božie slová „Zanechaj svoju myseľ v pekle a nezúfaj“. Silván sa stal vyhľadávaným duchovným otcom. Neskôr presídlil do menšieho kláštora Starý Rusikon. V tom čase sa s ním zoznámil Sofronij a stal sa jeho žiakom. Silván zažil spory okolo dôležitosti Ježišovej modlitby, resp. o dôležitosti duchovných cvičení na správnosť aplikovania Ježišovej modlitby, tiež dôsledky bolševickej revolúcie v Rusku a jej dopady na život na Athose – či už išlo o absenciu ruských pútnikov, odliv mníšskych povolání, či obmedzenie finančnej podpory ruských kláštorov z ich vlasti.⁸

Kniha *Vidieť Boha, jaký je* je duchovnou autobiografiou Sofronija. Ako sám Otec Sofronij hovorí v Predhovore knihy, ešte na hore Athos v roli duchovného otca objasňoval otcom – askétom duchovné javy, ktoré zažil, aby im dal možnosť domýšľať skúsenosti, ktoré mu boli poslané zhora. V priebehu rokov svojej činnosti sa rozhodol svoje prežitky dať na papier v nádeji, že táto spoveď, či duchovná autobiografia pomôžu aspoň niekomu nájsť priaznivé riešenie ich vlastných životných skúšok.⁹

⁸ NOBLE, tamtiež, s. 82 – 85. Porovnaj tiež NOBLE, *Cesty pravoslavné teologie ve 20. století na Západ*. S. 250 – 251 a pozn. č. 229.

⁹ SOFRONIJ, tamtiež, s. 9 – 10.

U Boha je všetko nečakané¹⁰ – hovorí už v úvode, keď spomína životné etapy a situácie, ktoré vnímal ako bolestné, ale neskôr sa mu stali zdrojom poznania a sily pre zvládnutie výziev, ktoré pred ním stáli. Jeho duchovná autobiografia zachytáva jeho cestu k dosiahnutiu duchovnej zrelosti, totiž proces vedúci k tomu, aby sa človek stal tým, kým bol od začiatku zamýšľaný Bohom – jedinečnou, unikátnou, s ničím a s nikým neporovnateľnou osobnosťou. Duchovný život neprebíha priamočiarno, ale má svoje kľučky, pády, návraty. Napriek tomu a práve preto sa od človeka očakáva jediné: zostať na tejto ceste, zostať v láske Kristovej. Len tak môže človek smerovať k slobode. Kráčať za Kristom vyžaduje odvahu a vytrvalosť. Myslenie a duchovná cesta Otca Sofronija boli zakotvené v tradícií svätých Otcov. Vernosť tradícií a otvorenosť mysle a srdca boli hlavnými črtami jeho cesty.¹¹ Počas nášho života nie sme schopní dosiahnuť dokonalosť, ale musíme sa o ňu neustále usilovať. Uspokojiť sa s už dosiahnutým stupňom nie je žiaduce.¹²

1.2. Mystická cesta Otca Sofronija

V tejto kľúčovej časti sa pozriem na mystickú cestu Otca Sofronija. Použijem pri tom dve metódy: lineárnu a systematicko-teologickú. Lineárnou metódou vypichnem niektoré udalosti jeho života, tak, ako nasledovali v lineárnom slede za sebou a boli dôležitými východiskami jeho vývinu a dozrievania na duchovnej ceste. Systematicko-teologickou metódou rozoberiem hlavné dôrazy jeho duchovnej mystickej skúsenosti.

1.2.1. Východiská mystickej cesty Otca Sofronija

Za najdôležitejšie východiská jeho života, na ktorých sa mohli formovať a dozrievať mystické dôrazy, považujem: rané detstvo, dospievanie, štúdium maľovania a teológie, život na hore Athos a stretnutie so starcom Silvánom a v neposlednom rade založenie kláštora v Essexu v Anglicku.

¹⁰ SOFRONIJ, tamtiež, s. 19.

¹¹ SOFRONIJ, tamtiež, s. 277 – 281, Doslov ku knihe. Marina Luptáková a Michal Řoutil.

¹² SOFRONIJ, tamtiež, s. 131.

Rané detstvo

Sofronij bol už v detstve ovplyvnený kontextom svojej rodiny. Živá viera a skúsenosť s Bohom v živote jeho rodičov ho robili citlivým na prítomnosť Boha. Od detstva bol nosený, či vodený do chrámu, kde priestor, ale aj liturgia mali na neho mocný vplyv. V chráme aj pri modlitbách prežíval pokoj a tichú radosť, spojenú s vnímaním Boha ako svetla, iného ako bežné svetlo slnečného svitu, osvetľujúce mesto. Aj okolnosti svojho narodenia vnímal ako prejav Božej moci a priazne.¹³

Vojna a dospievanie

Toto obdobie detskej viery a dôvery v Boha však netrvalo dlho. Tu môžem pripomenúť protestantského filozofa Paula Ricoeura, ktorý upozorňoval na to, že obdobie „prvej naivity“, či „prvej bezprostrednosti“, ako ho nazýva, je vystriedané pochybnosťami a prehodnocovaním dovtedy bezproblémového a priateľského sveta a to v miere tým väčšej, čím je väčší otras, ktorý mladý človek zažije. Násilie a smrť spojená s vojnou sú určite jedni z najväčších zneistení v živote.¹⁴ A Sofronij, ktorý vo veku sedemnást' rokov bol konfrontovaný s vojnou a všadeprítomnou smrťou a utrpením, začal uvažovať o smrti, o večnosti a zmysluplnosti života.¹⁵ Obrátil sa k mystickej filozofii nekresťanského Východu a v nej hľadal odpovede na svoje otázky. Táto mystická východná filozofia v ňom rezonovala aj počas jeho etapy života ako maliara.¹⁶

Štúdium maľby a teológie

Okrem východnej filozofie a mystiky mal na jeho tvorbu veľký vplyv aj maliar Vasilij Kandinskij s jeho abstraktnými maľbami. Až okolo roku 1920 si Sofronij

¹³ SOFRONIJ, tamtiež, s. 37 -38, 33. Mikell Hill vo svojom diele uvádza podrobnosť zo života Otca Sofronija. Pri jeho pôrode hrozila smrť jemu i jeho matke. Vyzeralo to, že bude zachránený len on alebo len jeho matka. Otec sa s ťažkým srdcom rozhodol, aby lekár prednostne zachránil život manželke. Lekárovi sa podarilo zachrániť oboch – rodičku i dieťa. Otec potom z vďačnosti dal novorodeničku meno Sergej po lekárovi, HILL, Mikel. *Elder Sophrony. The grace of godforsakenness & the dark night of the soul.* s. 48 – 49. Dostupné z: academia.edu,

¹⁴ NOBLE, Ivana. *Po Božích stopách. Teologie jako interpretace náboženské zkušenosti.* Brno: CDK, 2004. S. 84 – 85.

¹⁵ SOFRONIJ, tamtiež, s. 12 – 15.

¹⁶ SOFRONIJ, tamtiež, s. 15 – 17, 28.

uvedomil, že abstraktné umenie nedokáže zodpovedať jeho existenciálne otázky po Bohu ako najvyššom Bytí.¹⁷ Začal sa venovať maľovaniu prírody. Spolu s rovnako naladenými priateľmi – maliarmi po čase začali vystavovať najprv v Moskve, neskôr aj v Berlíne a v Paríži.¹⁸ Ale ani umelecká tvorba a úspechy ho plne nedokázali uspokojiť.¹⁹

V tom období sa v jeho kresťanskom prežívaní začínajú profilovať najmä dve témy: Ježišov príkaz milovať Boha celým srdcom, dušou a myslou podľa Mt 22,37 a hľadanie skutočného významu Božieho zjavenia Mojžišovi „Som, ktorý som“ (Ex 3,14). Veľkú úlohu v jeho živote zohrali tiež Sergej Bulgakov a Nikolaj Berďajev, ktorí významnou mierou ovplyvnili jeho teologické myslenie a asketickú prax. Bulgakov svojim dôrazom na kenóziu, Berďajev dôrazom na slobodu a predstavou človeka ako mikrothea.²⁰ Toto búrlivé obdobie vyvrcholilo mystickým zážitkom - videním nestvoreného svetla počas troch dní na Veľkú noc

¹⁷ Bytie ako filozoficko – teologickú kategóriu chápe Sofronij existenciálne. Obsah pojmu sa u neho vyvíjal v čase. Sprvu ako dieťa chápal chrám pocitovo ako miesto, kde mu je dobre – kde ho obklopuje istota a svetlo, iné a jasnejšie ako svetlo slnečného svitu. V čase, kedy sa venoval východnej filozofii a náboženstvu, predstavovalo Bytie preňho neosobné Absolútne, v ktorom sa treba rozplynúť, zaniknúť do vesmíru, prípadne do ničoty. V čase štúdia maľby, najmä pod vplyvom filozofických názorov maliara Kandinského, sa Absolútne konkretizovalo v Abstraktnom. Bohatý vnútorný život maliara sa mal pretaviť do tvorby abstraktných diel, ktoré by sa od umelca osamostatnili a začali žiť vlastným životom. Až stretnutie s osobným Bohom Mojžiša „Ja som“ mu umožnilo uvedomiť si, že on ako umelec nemôže vytvoriť nič nové, čo by už neexistovalo. Všetko je už vytvorené, a ide len o to, ako prežívať vzťah s osobným Bohom v modlitbe, v askéze a iných atribútoch duchovného života, vedúcich k zbožšteniu ako pravoslávneho výrazu spásy a ako tento vzťah zhmotňovať v umeleckej tvorbe. U Sofronija k zavŕšeniu tohto procesu dochádza v ikonopisectve ako výraze eschatológie. Jeho ikony sú zbožštená realita.

¹⁸ HILL, Mikel. *Elder Sophrony*. S. 50 – 56.

¹⁹ SOFRONIJ, tamtiež, s. 16 – 18.

²⁰ Nikolaj Alexandrovič Berďajev, filozof, považoval slobodu za najvyšší princíp. Sloboda je tvorivosť, zároveň zodpovednosť. Len cez uplatňovanie tvorivej sily sa človek stáva osobou. Boh je najvyššia sloboda. BARNÍKOVÁ, Zuzana, Katedra filozofie FHTU, Trnava. *Problém slobody u ruských exilových filozofov 20. storočia*. In: *Filozofia* roč. 57, 2002, č. 8. S. 605 – 611. [online]. [cit. 12.5.2021]. Dostupné z: <http://klemens.sav.sk/doc/filozofia/2002/8/605-611.pdf>.

Otec Sofronij sa k téme slobody vracia na niekoľkých miestach v diele *Vidět Boha, jaký je* a prízvukuje, že sloboda znamená predovšetkým nechcieť nikoho ovládať a nedať sa nikým ovládať a zotročiť, a to ani vlastnou slobodnou vôľou. Tému sa zaoberá napr. na stranách 42, 106, 113 – 117 – 121. Viac než Sloboda, je však Boh pre neho Pokorou, ba kenóziou. Napr. strany 24, 30, 54, 110, 126, 131, 138 – 139, 141, 142, 147 – 151, 186 – 187. Tu súznie s teológiou Sergeja Bulgakova, u ktorého sloboda a láska Boha viedli ku kenózií celej Najsvätejšej Trojice, ktorá sa skončí vlastne až v uskutočnení Apokalypsy v Zj podľa Jána. BULGAKOV, Sergej. *Beránek Boží*. Olomouc: Refugium Velehrad – Roma, s.r.o., 2011. S. 270 – 382.

v roku 1924.²¹ Ovplynvený mystickým zážitkom študoval v období rokov 1924 – 1925 teológiu na novo založenom Pravoslávnom teologickom inštitúte sv. Sergeja, ale ani štúdium mu nedokázalo uspokojivo odpovedať na jeho otázky. Odišiel preto zo seminára a vstúpil do ruského kláštora sv. Panteleimona na hore Athos.²²

Hora Athos a starec Silván

V kláštore na hore Athos pokračoval v úpornom hľadaní odpovedí na svoje existenciálne otázky. Zahĺbil sa do štúdia spisov Otcov Cirkvi a to mu otvorilo oči a vnieslo svetlo a porozumenie do mnohých udalostí z toho, čo dovtedy prežil.²³ Kľúčovým a rozhodujúcim momentom, ktorý ovplyvnil celý jeho nasledovný život, bolo však stretnutie so starcom Silvánom. V jeho blízkosti ako jeho žiak strávil osem rokov, až do starcovej smrti v roku 1938. Bolo to obdobie duchovného zrenia a dospievania vo všetkých aspektoch spirituálneho a mystického života, počnúc modlitbou, cez pokánie a asketický život, až po vnímanie slobody, nestvoreného svetla a zbožštenia (theozie). Tam sa v jeho živote všetko akosi usporiadalo a zapadlo do seba. Nový smer zrelého umelca nadobudla aj jeho maliarska tvorba, keď od svetských motívov prešiel k ikonopisectvu.²⁴ Po smrti starca Silvána sa uchýlil do pustovne. Až v roku 1947 sa vrátil do Paríža, hlavne, aby sa venoval spísaniu životopisu Silvána.

²¹ NOBLE, *Mnohohlas pravoslavné teologie ve 20. století na Západě*. s. 86. Hill vo svojom diele *Elder Sophrony* polemizuje, či k mystickému zážitku došlo v r. 1924 alebo v r. 1925. HILL, tamtiež, s. 58, pozn. č. 231 pod čiarou.

²² NOBLE, Ivana. NOBLE, Tim. BAUEROVÁ, Kateřina. PARUSHEV, Parush. *Mnohohlas pravoslavné teologie ve 20. století na Západě*. Brno:CDK, 2016. S. 85 – 87.

²³ SOFRONIJ, tamtiež, s. 18.

²⁴ *Seeking Perfection in the World of Art: The Artistic Path of Father Sophrony*. In: Orthodox Arts Journal. Recenzia Christabel Helena Anderson z 3.1.2019.[online.]. [cit. 10.2.2021]. Dostupné z: <https://orthodoxartsjournal.org/seeking-perfection-in-the-world-of-art-the-artistic-path-of-father-sophrony/>.

Založenie kláštora

Založenie kláštora predstavovalo pre Otca Sofronija akúsi konečnú stanicu jeho pôsobenia. Okrem šírenia spirituality starca Silvána, hesychastickej spirituality²⁵ a praxe Ježišovej modlitby sa zamerlal tiež na ikonopisectvo. Tu dosiahla jeho umelecká tvorba vrchol, došlo k symbióze duchovnej a umeleckej zrelosti. V kláštore sa Sofronij usiloval o nastolenie priateľskej atmosféry a vzťahov v duchu vzťahov existujúcich v Najsvätejšej Trojici. Voči návštevníkom sa uplatňoval priateľský prístup, kde vzťahy sú dôležitejšie ako denominácie. Takto vlastne začali do kláštora prenikať myšlienky ekumenizmu.

1.2.2. Dôrazy mystickej cesty Otca Sofronija

Ako sme videli, v prechádzajúcej kapitole vyvstali témy, ktoré boli pre mystickú skúsenosť podstatné. Pokúsim sa tu týmito hlavnými bodmi mystickej teológie zaoberať detailne. Bude sa jednať o význam praxe modlitby, najmä modlitby Ježišovej, ďalej o tematizovanie nestvoreného svetla, tiež o pokánie a askézu ako neoddeliteľné atribúty duchovného rastu, i tému spásy v zmysle zbožštenia. V neposlednom rade pôjde o tému ľudskej slobody vo vzťahu k tvorbe.

Modlitba

V časti o modlitbe sa budem venovať dôležitosti modlitby všeobecne, a potom zvlášť Ježišovej modlitbe. Modlitba sa vinie celým Sofronijovým životom ako červená niť. Jeho vzťah k modlitbe, ako aj sama modlitba sa vyvíjali počas rôznych etáp jeho života a spolu s nimi. Jednalo sa o modlitbu individuálnu, skupinovú v rodine a neskôr v kláštore, až po účasť na liturgií, či už sprvu ako laika, neskôr

²⁵ O hesychazme, jeho vývoji, dôrazoch a súčasnosti podrobne NOBLE, I. a kol.. *Mnohohlas pravoslavné teologie ve 20. století na Západe*, kapitola 2, s. 61 – 118. Pozri tiež MEYENDORFF, John. *Svätý Gregor Palamas a pravoslávna mystika*. Trnava: Tlačiareň svidnícka, s.r.o. 2010. Pozri tiež VOPATRNÝ, Gorazd. *Hesychasmus jako tradiční křesťanská spiritualita: pohled na člověka a duchovní život z pravoslavné perspektivy a její spiritualita*. Brno: L. Marek, 2003. Vopatrný sa odvoláva na grécky patristický slovník Lampeho a uvádza tri významy pojmu hesychia: 1. mlčanie Boha pred zjavením svojich tajomstiev, 2. mlčanie, pokoj, tichosť, klud ako stav duše, 3. mlčanie, klud ako stav odlúčenia od sveta. VOPATRNÝ, tamtiež, s. 10. NOBLE, I. a kol. *Mnohohlas pravoslavné teologie ve 20. století na Západe* sa odvoláva na J. Meyendorffa, a uvádza ešte 4. význam, a to politický hesychasmus ako ideologický systém. S. 62.

po vysvätení za kňaza ako toho, kto liturgií predsedá a vedie ju. Prvou modlitebnou skúsenosťou bola modlitba dieťaťa, ktorá sa u neho formovala podľa praxe pestovanej v rodine. Ako sám spomína, toto obdobie bolo spojené s vnímaním živého Boha ako svetla a s prežívaním tichej radosti a pokoja.²⁶ Pod dojmom spoločenských a politických zmien zapríčinených revolúciou a vojnou sa ilúzia o bezpečnom a nekonfliktnom svete rozplynula. Začal si dávať existenciálne otázky, nezapochyboval však o jestvovaní Boha. Snažil sa Boha nejak vysvetliť a pochopiť. Premýšľal, aký Boh je. Je dobrý, či nie, keď je možné, že zvlá zlych vládcov môže uvrhnúť svet a životy do ničoty? Uvažoval aj nad zmyslom života a ľudskej existencie. Pripadalo mu, že so smrťou jedinca zomiera aj svet, vesmír, ba i Boh. Paradoxne táto možnosť smrti Boha ho priviedla k myšlienke, že človek spolu s Bohom sa stane stredom celého vesmíru.²⁷

Odpovede na svoje páľčivé otázky hľadal v mystickej filozofii nekresťanského Východu. Zdalo sa mu, že modlitba je príliš jednoduchým a nedostatočným prostriedkom na preniknutie k Bohu, o ktorom uvažoval ako o nekonečnom hlbokom Bytí, či Absolutne. Toto obdobie trvalo niekoľko rokov a zahrňovalo aj jeho maliarskú tvorbu. Nakoniec však modlitba zvíťazila.²⁸ Sofronij o tomto momente hovorí: „Potom, pre mňa celkom nečakane, čosi ako tenká ihla prepichlo silnú olovenú stenu a týmto uzulinkým kanálikom ku mne prenikol lúč svetla.“ Až oveľa neskôr, keď už žil na Athose, ponorený do štúdia spisov sv. Otcov, postupne začal rozumieť tomu, čo sa v ňom v týchto obdobiach dialo.²⁹ O umeleckej tvorbe Sofronija v súvislosti s jeho mystikou budem hovoriť zvlášť na inom mieste.

Hlad po poznaní Boha viedol Sofronija k štúdiu teológie, no veľmi skoro zistil, že toto nedáva odpovede na jeho otázky. Preto zanechal štúdia a vstúpil do kláštora na hore Athos.³⁰ Modlitebná prax na Athose pozostávala a pozostáva z individuálnej modlitby, konanej vo vlastnej cele mnícha, spoločných modlitieb

²⁶ SOFRONIJ, tamtiež, s. 37 – 38.

²⁷ SOFRONIJ, tamtiež, s. 12 – 14.

²⁸ SOFRONIJ, tamtiež, s. 15 – 18.

²⁹ SOFRONIJ, tamtiež, s. 18, 34 – 35.

³⁰ O histórii a súčasnosti kláštora na hore Athos : TONCHEV, Atanas. *Witnessing the light of Tabor: Prayer in a monastic community on mount Athos*. University of Durham. Department of anthropology 2018. Dissertation module Anth 3162. Supervised by Prof Catherine Alexander. Dostupné z: academia.edu.

spoločenstva kláštora a liturgického slávenia. Každá z týchto častí má svoj nezastupiteľný význam a zmysel. Najdôležitejší pre mnícha je čas strávený individuálnou modlitbou pod vedením starca.³¹ Stretnutie so starcom Silvánom bolo pre Sofronija podstatné a ovplyvnilo celý jeho ďalší život, vrátane modlitby. Pod vedením Silvána nadobudla jeho modlitba novú šírku i hĺbku. Pochopil, že modlitba nie je pasívna, ale že premieňa nielen mnícha, ale aj spoločenstvo, ba celý kozmos.

Spočiatku sa modlíme za seba samých, ale ako Duch Svätý znásobí naše poznanie a rozširuje naše vedomosti, naše modlitby nadobúdajú kozmické rozmery a my pri modlitbe Otče náš myslíme celé ľudstvo. A všetkým, celému svetu vyprosujeme milosť rovnako ako nám.³²

Modlitba je aktívna činnosť, ovplyvňujúca a formujúca vzťah askétu k celému svetu a k druhým ľuďom, najmä k nepriateľom. Starec Silván zdôrazňoval lásku k nepriateľom ako nevyhnutnú k dosiahnutiu hlbšieho poznania Boha. Zároveň mieru lásky k nepriateľom považoval za mieru prítomnosti Božej milosti v duši človeka. Láska k nepriateľom má byť taká silná ako láska rodiča k milovaným deťom.³³ Láska k blížnemu bola pre Sofronija dôležitá aj potom, keď v Anglicku založil kláštor. Na lásku v komunite dával veľký dôraz. Za vzor mu slúžila sv. Trojica. Kláštornú komunitu prirovnával k Trojici. Trojica je láska. O vzťahy lásky a jednoty, ako panujú medzi tromi božskými osobami, majú usilovať aj v komunitách.³⁴ Bol si vedomý toho, že počas nášho života nie sme schopní

³¹ TONCHEV, tamtiež, s. 19 – 20. Pozri tiež NOBLE, Ivana a kol. *Mnohohlas pravoslavné teologie ve 20. století na Západě*. S. 64 – 65. Z uvedeného vyplýva, že starec má byť sprievodcom svojho zverenia na ceste ku Kristovi. K tomu, aby túto svoju charizmu dobre uplatnil, musí sám byť oprostený od vášni, vytrvalý v skúškach a dostatočne zrelý v duchovnom živote ako zmesi živého odovzdávania tradície, ako aj vlastných životných skúseností. Z praxe však je zjavné, že sa našli aj výnimky, niektorí starci neboli hodní tohto označenia. Príklady uvádza KLIMAKOS, Ióannés. *Nebeský Řebřík*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2015. S. 92 – 93. Následkom politických zmien po I. svetovej vojne sa aj starectvo menilo. Starcami by sa chceli nazývať aj málo skúsení mnísi a mení sa aj pomer poslušnosti k starcovi a miery osobnej zodpovednosti. Pokiaľ starec nezomrel sám seba a nepochoval svoju vlastnú vôľu v Bohu a nemá charizmu rozlišovania, je zprostredkujúca úloha starca otvorená zneužitiu. NOBLE, Ivana a kol. *Mnohohlas pravoslavné teologie ve 20. století na Západě*. S. 76 – 77, tiež s.80 a pozn. 67 pod čiarou.

³² Sofronij, tamtiež, s. 116 – 117.

³³ SOFRONIJ, Archimandrita (Sacharov). *Ctihodný Siluán Atoský*. Prešov: Misijné spoločenstvo svätého veľkomyščenika Juraja Vířaza 2005. S. 37.

³⁴ Z prednášky hieromonka Nikolaja Sacharova z marca 2017 o Otcovi Sofronijovi na základe dochovanej korešpondencie medzi ním a otcom Georgom Florovským. *Minuty* 30,37 – 34,30. [online]. [cit. 15.7.2020]. Dostupné z : <https://www.youtube.com/watch?v=soG1u9zP61w&feature=youtu.be>.

dosiahnuť dokonalosť, ale musíme sa o ňu neustále usilovať, pretože uspokojiť sa s už dosiahnutým stupňom nestačí.³⁵

Život v blízkosti starca Silvána však najviac ovplyvnil Sofronijovo chápanie potreby ustavičnej modlitby ako prostriedku neustáleho spojenia s Bohom. Pod jeho vedením si osvojil a zamiloval „Ježišovu modlitbu“.³⁶

Na modlitbe Ježišovej nie je nič automatického alebo magického. Pokiaľ sa nesnažíme zachovávať jeho prikázania, vzývame jeho meno nadarmo. On sám povedal: Mnohí mi povedia v ten deň: Pane, Pane, či sme v tvojom mene neprorokovali a v tvojom mene nevyháňali zlých duchov a v tvojom mene nevykonali mnoho mocných činov? A vtedy im poviem: Nikdy som vás nepoznal, vzdialte sa odo mňa, kto konáte nepravosť. (Mt 7,22-23). Naši Otcovia si prirodzene uvedomovali ontologickú spojitosť medzi Menom a Menovaným – medzi Menom a Osobou Kristovou. Nestačí vysloviť zvuk ľudského slova, ktoré sa mení podľa použitého jazyka. Podstatné je milovať toho, koho vzývame.³⁷

Svetlo

Svetlo je ďalším bodom u Otca Sofronija v súlade s dôrazmi pravoslávnej spirituality a mystiky vôbec. Sofronij tu nadväzuje na apofatickú teológiu, najmä na cirkevných otcov, obzvlášť na Gregora z Nyssy, Symeona Nového Teológa a Makarija Egyptského, a ich dualistické videnie dvoch hlavných znamení – symbolov, a to temnoty a svetla. Majú pôvod v biblickom popise Mojžiša na hore Sinaj, kde Boh bol prítomný v temnote (Ex20,21). V mystike svetla nadväzuje Sofronij tiež na Jána a jeho Prológ a učenie Gregora z Palamy o nestvorenom svetle.

Boh sa ako svetlo zjavuje pri premenení Krista na hore Tábor, kedy jeho „tvár žiarila ako slnko a jeho šaty boli oslnivo biele“ (Mt 17,2). Je to nestvorená Božia

³⁵ Sofronij, tamtiež, s. 130 – 131.

³⁶ Ježišova modlitba má korene v praxi východných mníchov, žijúcich v pustovniach, bez možnosti pravidelného prístupu k bohoslužbám a k prijímaniu svätých Tajín. Modlitba bola jediným cieľom a prostriedkom, cez ktorý získavali plody svojho krstu a poznávali Boha. Evagrios Pontský (+399) bol prvým veľkým kodifikátorom mníšskeho učenia o modlitbe. Sv. Makarios Egyptský, učiteľ Evagria, je jeden z prvých učiteľov „monologickej“ modlitby, t.j. sústredenej na neprestajné opakovanie krátkej modlitby, ktorej základom je Božie meno „Hospodin“. Napríklad: Pane, zmiluj sa podľa Tvojej vôle a múdrosti! Alebo: Pane, zachráň ma. (Meyendorff, tamtiež, s. 8 – 11). Tam je zrejme základ Ježišovej modlitby. Ježišova modlitba v najčastejšom znení je: „Pane Ježišu Kriste, Syn Boží, zmiluj sa nado mnou.“ Od 14.st. sa niekedy pridáva ešte slovo „hriešnym“. Alebo sa používa skrátená verzia „Pane Ježišu Kriste, zmiluj sa nado mnou.“ (Vopatrný, tamtiež, s. 46).

³⁷ VOPATRNÝ, tamtiež, s. 49.

energia, ktorá je reálna, ale je popísateľná iba jazykom znamení a symbolov. Ten, kto vidí Božské svetlo, je ním preniknutý skrz naskrz, takže jeho telo žiari slávou. On sám sa stáva svetlom. Keď Mojžiš zostúpil z hory Sinaj, jeho tvár žiarila tak, že sa naňho nikto nemohol pozrieť – on sám si zahaľoval tvár závojom, keď hovoril s druhými (Ex 34, 29 – 35). Podobne apoštol Pavol, keď počuje veci, ktoré nejde vysloviť a vidí, čo nejde vidieť (2k 12,3), je preniknutý svetlom bez ohraničenia, ktoré sa mu zjavilo a žiarilo okolo neho neobmedzené, jasnejšie ako slnko a väčšie ako vesmír.³⁸ Svoje vlastné skúsenosti s nestvoreným svetlom z raného detstva Sofronij opísal nasledovne: „Slnečný svit mi nebránil, aby som pociťoval iné svetlo a spomienka naň je spätá s tichou radosťou, ktorá vtedy naplňala moju dušu... na toto svetlo som nikdy nezabudol.“³⁹ Videnie svetla v roku 1924 opisuje nasledovne:

A tu ma po prijímaní na Veľkú sobotu navštívilo svetlo a ja som ho vo svojom duchu pociťoval ako dotyk Božskej večnosti. Toto tiché svetlo plné pokoja a lásky so mnou zostalo tri dni a rozohnalo temnoty nebytia, ktoré stáli predou. Bol som vzkriesený a vo mne a so mnou vstal celý svet.⁴⁰

Toto bezpočiatočné, nestvorené svetlo bolo úplne iné ako svetlo umeleckej inšpirácie vyvolané krásou viditeľného sveta, či svetlo filozofického rozjímania, prechádzajúce až do mystickej skúsenosti, alebo svetlo vedeckého poznania, ktoré má relatívnu výpovednú hodnotu.⁴¹

Milosť videnia Boha by mala byť výzvou k pokániu. Ako príklad uvádza apoštol Pavla, ktorý až keď bol zasiahnutý svetlom na ceste do Damašku, zbadal, že jeho horlenie pre Hospodina proti kresťanom bol omyl.⁴² Sväté svetlo prichádza podľa Sofronija pri modlitbe hlbokej ľútosti nad sebou, ale aj pri súcitnej modlitbe s nepriateľmi. Aj keď človek padol a zhrešil, vždy existuje milosť pokánia a spásy. Preto podľa Sofronija neexistuje človek, ktorý by bol úplne zbavený svetla.⁴³ Svetlo vychádzajúce od Boha je svetlom lásky a poznania, ale lásky a poznania zvláštneho

³⁸ WARE, Kallistos. *Cestou orthodoxie*. Praha 6: Síť spol. s r.o. 1996. S. 144 – 150. Pozri tiež Meyendorff, tamtiež, s. 22 – 25, 78 - 79. Pozri tiež Vopatrný, tamtiež, s. 17 – 18, 24 – 25.

³⁹ SOFRONIJ, *Vidět Boha, jaký je*. S. 37 – 38.

⁴⁰ SOFRONIJ, tamtiež. S. 176.

⁴¹ SOFRONIJ, tamtiež. S. 157.

⁴² SOFRONIJ, tamtiež. S. 154 – 155.

⁴³ SOFRONIJ, tamtiež. S. 162 – 163.

druhu. Vyvoláva rozličné hnutia mysle a srdca: napríklad potrebu – obraz vrhnúť sa s beznádejnou nádejou k Bohu, či mlčať plný blaženého údivu z Boha. Duch človeka prekračuje hranice tohto sveta, norí sa do jediného Boha. Zjednotenie duše človeka s Bohom znamená zakúšať, poznávať, celkom sa oddávať Bohu.⁴⁴ Príchod nestvoreného svetla je spojený so zvláštnym požehnaným stavom, ktorý je pociťovaný v srdci, v myslí, ba i v tele. Vedie k naplneniu človeka novým poznaním. Sofronij sa odvoláva na svojho učiteľa, starca Silvána, ktorý na základe vlastnej skúsenosti tvrdil, že sa nedá nepoznať, že v nestvorenom svetle je všemocný Pán a Stvoriteľ veškerenstva.⁴⁵

S modlitbou a s nestvoreným svetlom úzko súvisí ďalší faktor Sofronijovej mystiky: pokánie a askéza. Nie sú samoúčelné same pre seba, ale sú prostriedkom k dosiahnutia theózie.

Pokánie a askéza

Zaradila som ich za stať o svetle v súlade s vyjadrením Sofronija o tom, že u apoštola Pavla došlo k prehodnoteniu jeho životnej cesty práve následkom stretnutia s Kristom v nestvorenom svetle. Spolu s modlitbou sú pokánie a askéza duchovnými zbraňami, zahrňujúcimi celého človeka, s jeho dušou, duchom i telom, pričom pod pôstom sa nechápe len striedmosť v jedení, ale aj iné druhy pokánia a asketického života, ako boli rozpracovávané v príručkách asketického života pre všetkých, kto usilovali o individuálny duchovný pokrok a rast.⁴⁶ Predovšetkým však má Sofronij na myslí uvedomenie si svojej hriešnosti a nepatrnosti pred

⁴⁴ SOFRONIJ, tamtiež, s. 168 – 169.

⁴⁵ SOFRONIJ, tamtiež, S. 170 – 171.

⁴⁶ Ióannes Klimakos vo svojom diele *Nebeský žebřík* (názov spätý s videním Jáкова v Gn 28, 10-13) uvádza 30 stupňov, z ktorých každý predstavuje pokorenie určitej vášne, alebo získanie niektorej z čností. Je ovplyvnený staršou asketickou literatúrou, najmä Evagriom a Origenom. Dielo bolo určené prevažne mníchom. Čerpá samozrejme aj z výrokov púštnych Otcov a z Biblie. Napriek tomu, že jeho asketická cesta je prísna, odmieta extrémny a volá po primeranosti. Uvedomuje si, že nie všetky asketické praktiky sa hodia pre každého, a že prílišné prepínanie asketickej prísnosti môže viesť k takému oslabeniu askétovej prirodzenosti, že do jeho duše môžu vniknúť démoni. Askétovým poslaním nie je intelektuálny rast. Cieľom cesty a stúpania po nebeskom rebríku je blízkosť s Bohom a ponor do absolútnej lásky. Ako príklad Klimakos na viacerých miestach uvádza Mojžiša, Jáкова, Eliáša – len títo traja SZ proroci videli Božiu tvár a hovorili s Bohom (Ex20, 18-21; Gn 28,11-13; 1Kr 19,9-10). Dielo zároveň nemoralizuje. Svoje myšlienky Klimakos formuluje ako postrehy, spomienky, pozorovania, dobré rady, pričom všetko necháva na slobodnom rozhodnutí čitateľa – nenalieha, nesľubuje, nehrozí. Smeruje k vnútornému oslobodeniu a k nadobudnutiu jednoty duše, ducha i tela. Pozri KLIMAKOS, tamtiež, s. 19 – 45.

Bohom. Hľadanie Boha pomocou askézy a meditácií po vzore východných náboženstiev a mystických ciest ho priviedli do slepej uličky – k rozumovaniu a odloženiu všetkého vzťahového. Až keď keď náhle pred ním vyvstal text Písma „Som, ktorý som“ (Ex 3, 14), uvedomil si, že Boh je osobný – JA SOM. Prestal byť Bohom abstraktným, ale stal sa existenčnou samozrejmosťou. Spolu s týmto poznaním prišlo uvedomenie si Boha ako Pokory. Pokora Boha je nevýstižná, bezvýhradná, neporovnateľná s ničím iným. Opakom pokory je pýcha. Ak pokora je svetlom, pýcha je tmou. „Pekelnou tmou“ a uniknúť z nej je možné len cez pokánie. Pýcha odtrháva od Boha, obracia človeka do seba a robí z neho uzavretý kruh.⁴⁷ Ústami svojho učiteľa starca Silvána cituje Ježišovu výzvu „Učte sa od mňa, lebo som tichý a pokorný srdcom.“ (Mt 11,29) a poukazuje na Silvánovu skúsenosť s Bohom, keď ho Pán vyzval: „Premýšľaj o pekle, ale nepadaj do zúfalstva!“⁴⁸ Pokánie, pokora a láska tak úzko spolu súvisia a tvoria jeden celok. Sofronij o tom hovorí:

Keď nás Božia ruka, ktorá nás najskôr ožiarila svetlom, stavia na novú, doteraz neznámu vysokú cestu, narážame tam na dve veci. Jedna z nich sa nazýva „peklo pokánia“ a druhá „peklo lásky“. Pokánie je spojené s dvoma príkazami, z ktorých najvyššie je „Miluj Hospodina, Boha svojho, celým svojim srdcom, celou svojou dušou a celou svojou myslou.“ (Mt 22, 37-38). Aj druhá vec, nemenej bolestivá, vychádza zo vzťahu k druhému príkazaniu a znie „Miluj svojho blížneho ako seba samého.“ Pán sa nedopustil žiadneho hriechu, takže nemal potrebu pokánia, ale keď na seba vzal hriechy sveta, zostúpil do pekla z lásky k blížnemu a tiež do najhlbších priepastí, t.j. až k hraniciam druhého príkazania... Kristus položil svoj život za priateľov i nepriateľov. Ak pochopíme skutočný zmysel druhého príkazania, zistíme, že naše pokánie doteraz ani nezačalo.⁴⁹

Tak Silván ako aj Sofronij mali dar hlbkej modlitby pokánia, spojenej s darom slz. Duchovný plač je spojený s neustálou myšlienkou na Boha a smútkom z odlúčenia od neho v dôsledku vlastnej nedostatočnosti a hriešnosti. Tento plač, prameniaci zo začiatku z hlbín zúfalstva duše, sa mení s tým, ako v dôsledku milosti Božej človek prekonáva úzkosti a strachy a očisťuje sa od smrtonosných vášní, najmä pýchy a hnevu. Namiesto smútku do srdca prenikne tichá radosť nad tým, že aj keď nehodný, predsa je človek prijatý a oslobodený. Do vnútra ľudskej

⁴⁷ SOFRONIJ, *Vidět Boha, jaký je*, S. 28 – 31.

⁴⁸ SOFRONIJ, *Ctihodný Siluan Atoský*, S. 57 – 60.

⁴⁹ SOFRONIJ, *Vidět Boha, jaký je*. S. 36 – 37.

duše tak vstúpi dovedy nepoznaná sloboda a z horkosti počiatocného pokánia plač prerastá do prívalu slz Božskej lásky.⁵⁰

Zbožštenie

Zbožštenie (*theósia*) je cieľom života človeka. V pravoslávnej teológii je to iné meno pre spásu. Dosiahnuť spásu, byť spasený, znamená dosiahnuť zbožštenie, či inak povedané - zjednotenie s Bohom.⁵¹ V krste a v sviatosti myropomazania dostáva síce kresťan plnosť milosti Ducha Svätého, túto si však podľa sv. Marka Askétu musí prisvojiť. Milosť Ducha Svätého sa v nás odkrýva a prejavuje v závislosti na plnení Božích prikázaní. Podľa sv. Gregora Sinajského sa pôsobenie Ducha Svätého dosahuje dvoma spôsobmi: jednak životom podľa prikázaní (*praxis*), čo zahrňuje aj očistenie srdca od vášní pomocou modlitby, pôstu, bdenia, mlčania, spevu žalmov, trpezlivosti pri znášaní ťažkostí života a jednak kontemplatívnou modlitbou (*theória*). Všetci kresťania sú pozvaní k svätosti a k duchovnej dokonalosti, a preto majú urobiť všetko, čo od nich závisí, aby spolupôsobením svojej slobodnej vôle s Božou milosťou získali milosť Ducha Svätého, dosiahli vnútorné zjednotenie a uzdravenie od vášní a cez očistenie srdca (*purifikácia*) dosiahli osvetlenie (*illuminácia*) a nakoniec zbožštenie – theóziu. Božia milosť v nás vykonáva premenu úmerne k našej horlivosti a slobodnej vôli. Podľa sv. Serafima Sárovskeho pôst, bdenie, modlitba, almužna a každý dobrý skutok konaný pre Krista sú prostriedky pre získanie Svätého ducha Božieho. Sv. Maxim Vyznávač hovorí, že ten, kto prešiel stupňom očistenia, je oslobodený od zmyslového potešenia a bolesti. Nevzrušuje ho zmyslové potešenie, ani netrpí prichádzajúcimi pokušeniami, ani prenasledovaním od ľudí. Odstúpil od hriechu.

⁵⁰ SOFRONNIJ, tamtiež. S. 51.

⁵¹ Podľa orthodoxnej kresťanskej tradície bol človek stvorený v stave potencionalnej dokonalosti. Bol zahrnutý Božou nestvorenou milosťou a postavený na cestu vedúcu k plnému zjednoteniu so svojim Tvorcom – k theózií. Adamov pád však spôsobil stratu tejto milosti, zblúdenie zo správnej cesty. Vzťah človeka k Bohu sa zmenil, vznikla priepasť, neprekročiteľná zo strany človeka. Človek prestal byť schopný priameho spoločenstva s Bohom. Až Vtelenie, keď Logos – druhá osoba Najsv. Trojice vhypostavala ľudskú prirodzenosť, došlo k zbožšteniu a tým aj k uzdraveniu a spaseniu ľudskej prirodzenosti. Priepasť medzi Bohom a človekom bola v osobe Bohočloveka preklenutá a tým sa otvorila možnosť pre všetkých, ktorí chcú byť uzdravení a spasení, aby to mohli dosiahnuť skrze Ježiša Krista v jeho Tele, ktorou je cirkev. VOPATRNÝ, tamtiež. S. 7 – 8.

Neustále v svojom srdci pamätá na Boha. Je oslobodený aj od fantázie ako zdroja vášne a nečistých predstáv.⁵²

Otec Sofronij hovorí o troch krokoch, či stupňoch, po ktorých Boh vedie človeka a učí ho znovu sa stať plným Božím obrazom. Najprv mu dá svoju milosť, aby zakúsil milujúcu náruč Božiu. Potom v druhom kroku mu túto milosť odníme, aby v hĺbke pokánia uzrel a pochopil hĺbku svojej biedy a urobil rozhodujúci krok na ceste nasledovania Boha (*metanoia*). Až v treťom kroku mu znova prinavracia seba, dáva sa mu vidieť, aký je – Boh láskavý a milosrdný a dáva mu okúsiť zbožštenie ako závdavok budúceho zjednotenia. Tieto etapy sa v živote človeka neustále striedajú a opakujú, nakoľko počas nášho života nie sme schopní vyhnúť sa bolestným výkyvom nášho duchovného rastu.⁵³

Sloboda

Téma slobody a otázok, ktoré si kladie, preberá z náboženskej filozofie N. Berďajeva, ale koncept slobody formuluje v kontexte hesychastickej praxe s dôrazom na slobodu vo vzťahu k pokániu. Tu sa stretávame s S. Bulgakovom a jeho dôrazom na kenóziu vo vnútri života samej Svätej Trojice.

Sloboda ako ďalší faktor mystickej cesty Sofronija môže stať pred theóziou i za ňou. Záleží na tom, ktorej stránke slobody dáme prednosť. Ak sa dívame na slobodu ako možnosť rozhodnúť sa pre Boha alebo proti nemu a prevziať za takéto rozhodnutie zodpovednosť, priradujem ju pred theóziu k pokániu a askéze. Ak však pojmeme slobodu ako získanú v procese zbožštenia, ktorá otvára človeka pre spolutvorbu na udržiavanie a posväcovanie sveta na slávu Boha, patrí spolu s tvorivou činnosťou za theóziu. U Sofronija sa vyskytujú obidve poňatia, hovorí o slobode i tvorivosti na viacerých miestach a to z pohľadu filozoficko-teologického, vedeckého i umeleckého na základe svojich skúseností, ktorými sám prešiel. Ja som sa rozhodla zaradiť pojednanie o nich na toto miesto – za theóziu.

⁵² VOPATRNÝ, *tamtiež*, s. 27 – 29.

⁵³ SOFRONIJ, *Vidět Boha, jaký je*. S. 87. Tiež napríklad S. 53 – 54, 62 – 64, 68, 83 - 84.

Slobodu filozoficko-teologickú spája so slobodou v Duchu Pravdy, ako o tom hovorí J 8,32. Takáto sloboda je spojená so zodpovednosťou, poslušnosťou a pokorou. Boh nám dáva absolútnu slobodu: vo svojej láske pripúšťa aj to, že ho odmietneme. S tým súvisí aj možnosť zneužitia moci. Znakmi skutočnej slobody je, že človek netúži nikoho ovládať, rešpektuje slobodu druhého, ale zároveň je aj vnútorne oslobodený od nadvlády druhých nad sebou. Je to dôsledok bázne pred Bohom, ktorá prikazuje milovať druhého ako seba samého. Ani ten, kto si uzurpuje vládu nad druhým, ale ani ten, kto sa nechá vnútorne ovládať a zotročovať, nie sú slobodní.⁵⁴

Sloboda zároveň znamená vybrať si z možností, ktoré stoja pred nami. Naša voľba by mala byť podmienená príklonom k poslednému, najvyššiemu cieľu – Kráľovstvu Božiemu. Takýto výber však je nevyhnutne spojený so zodpovednosťou a s odhodlaním k obeti. Žiadny výber sa neobíde bez utrpenia a obetí. Keď volíme Božiu vôľu, každá obeť nás pripodobňuje Kristovi: „Otče, ak chceš, odním odo mňa tento kalich, ale nie moja, ale tvoja vôľa nech sa stane.“ (L22,42)⁵⁵ V tejto Getsemanskej modlitbe videl Sofronij zhrnutie kenózie Ježiša Krista v celom jeho živote – od vtelenia cez Getsemany až po smrť na Kalvárii. A takúto sebavydávajúcu lásku nám prikázal.⁵⁶ Pre ľudí má platiť, že ak je Boh taký, ako ho zjavil svojim životom Ježiš, tak mu patrí sláva, česť a klaňanie sa po všetky veky. Pre Boha Otca platí, že ak je človek taký, ako Kristus, potom ho Otec prijíma ako seberovného a dáva mu miesto po svojej pravici (Ef 1, 20-21).⁵⁷ V miere, akej poznávame Ježišovo vykupiteľské utrpenie, spočíva aj na nás jeho večná sláva. V zjednotení s Kristom prijíma človek plnosť boho-ľudského bytia. Keď pomaly zažíva vzkriesenie svojej duše, vie, že Kristus svojim vzkriesením premohol smrť, a tá už nad ním nepanuje. Mocou a milosťou Božou skrze Krista aj človek prechádza zo smrti do života.⁵⁸

⁵⁴ SOFRONIJ, tamtiež, S. 113 – 119.

⁵⁵ SOFRONIJ, tamtiež, S. 42.

⁵⁶ SOFRONIJ, tamtiež, S. 245.

⁵⁷ SOFRONIJ, tamtiež, S. 242.

⁵⁸ SOFRONIJ, tamtiež, s. 246 – 249.

So zdôrazňovaním slobody v duchu Pravdy podľa Otca Sofronija súvisí aj vedecké bádanie, konkrétne chápanie teológie ako vedy. Akademickú teológiu oceňoval, poukazoval však na riziká racionalizmu v teológii. Z historického, kultúrneho, misijného a didaktického hľadiska má akademické bádanie význam. Rozvoj teológie ako vedy a jej vyučovanie na školách má mať za cieľ hľadanie pravdy a to spôsobom a jazykom zrozumiteľným potrebám a požiadavkám ľudstva v danom veku rešpektujúc ich intelektuálnu úroveň. Poznávanie Boha iba v rovine poznatkov a vedy nestačí – nevedie k spáse. Sofronij sa domnieval, že toto je tragédia sveta aj Cirkvi, pokiaľ v histórii nedávala moc svätým, ale do rúk zákonníkov, ľudí ignorantských, žijúcich v rozpore s Ukrižovaným z lásky. Na druhej strane pre tých, ktorí kráčajú cestou kontemplácie, je teológia ovocím cirkevných skúseností a poznatkov, pretože hoci poskytuje prirodzené poznatky o Bohu, tieto môžu slúžiť a byť odrazovým mostikom človeku k skutočnému duchovnému životu. Pojmy, ktoré sú predmetom teológie, v takom prípade vstupujú do modlitby, a tak sa teológia stáva súčasťou modlitby. Cirkevná skúsenosť tak predpokladá dynamické a vzájomné prepojenie vedomostí a liturgickej skúsenosti, duchovnej skúsenosti živého porozumenia, kde ľudský rozum má zásadnú úlohu, v smerovaní pohľadu na Boha vo svetle jeho slávy, k skúsenosti videnia svetla alebo všeobecne k spáse.

Postoj niektorých mocných v Cirkvi je pseudo duchovný a pseudo kláštorný, často v nevedomosti, nie zo zlej vôle. Existujú prípady, keď mladí ľudia, obdarovaní duchovne aj intelektuálne upadli do omylov, niekedy dokonca veľmi vážnych, pretože nesprávnym spôsobom pochopili a prijali vedecké poznatky a vplyvy rôznych teologických prúdov, v ktorých došlo k zneužitiu autonómneho rozumu na teológiu. Otec Sofronij vidí riziká racionalizmu v teológii vo viacerých bodoch. Konštatuje, že ani teológia nie je uchránená rizika prevrátených hodnôt, keď diplomy a akademické tituly majú väčšiu hodnotu a dôležitosť, ako svätosť, cesta modlitby a pokánia. Rast a zrenie teologického poznania sa dosahuje predovšetkým duchovnými prostriedkami, Každá veda má slúžiť na uchopenie

pravdy v jej plnosti, t.j. prostredníctvom Ducha Svätého, cez ktorého jediného je možné pravé poznanie Boha.⁵⁹

Ako posledným bodom mystickej skúsenosti Otca Sofronija sa budem zaoberať tvorbou a to maliarstvom a ikonopisectvom. Dovolím si povedať, že tvorba bola spolu s modlitbou najväčšími veličinami v jeho civilnom i duchovnom živote. Tak ako modlitba bola živou, aktívnou činnosťou, tak sa aj z jeho tvorby stala modlitba.

Tvorba

V maliarskej tvorbe Sofronija badám tri etapy: Prvá od raného detstva až po vstup do kláštora na hore Athos. Nazvala by som ju etapou hľadania. Druhá, obdobie ne-tvorby na Athose, kedy sa venoval duchovnému rozvoju pod vedením starca Silvána. Je to obdobie zrenia. A konečne tretia etapa od smrti Silvána, kedy sa uchýlil do pustovne, až po jeho smrť v kláštore v Essexu. Je to etapa zrelej, preduchovnej, mystickej tvorby. Každéj etape sa teraz budem venovať bližšie.

Už ako dieťa rád maľoval. Často sa schoval pod stôl a tam nerušené kreslil. Maľovanie bolo vtedy celý jeho svet.⁶⁰ Vzťah k maľovaniu sa u neho prehlboval a formoval aj vplyvom stredoškolských štúdií, kedy získal seriózne vzdelanie v oblasti ruskej a európskej literatúry, študoval tiež latinčinu, gréčtinu, francúzštinu, kaligrafiu a dejiny. Miloval literatúru, najmä Puškina a Turgeneva. Navštevoval operu, rád počúval najmä mocný hlas Fiodora Šaljapina. Veľký vplyv mala na neho tvorba Vasilija Kandinského (1866 – 1944) s jeho abstraktným umením. Podľa Kandinského abstraktné umenie obsahuje možnosť vyjadriť vnútorný zmysel objektu alebo človeka. Poskytuje možnosť preklenúť priepasť medzi fyzickým a metafyzickým a vytvoriť tak „duchovnú“ atmosféru. Kandinskij argumentoval tým, že tvorivé dielo sa rodí z umelca mystickým spôsobom. Oslobodené od umelca sa jeho dielo stáva svojou vlastnou nezávislou duchovnou

⁵⁹ Zjavenie, dogma, spiritualita z hľadiska misie v Cirkvi. 3. národné kolokvium pravoslávnej dogmatickej teológie. Cluj - Napoca, 25.-26.5. 2010. Príspevok. Pr. Asist. Dr. Grigore Dinu Mos. Archimandrite Sophrony Sakharov's dogmatic consciousness and christian testimony. S. 389 – 394. Dostupne z: academia.edu.

⁶⁰ Základy maľovania dostal pravdepodobne od Fjodora Rerberga (1865 – 1938) a Viktora Vasnetsova (1848 – 1926), známych maliarov, ktorých ateliéry sa nachádzali blízko bývania Sacharovových. HILL, tamtiež, s. 49.

bytosťou.⁶¹ Na Sofronija mali však väčší vplyv jeho názory, než technika jeho maliieb. Kandinskij kládol dôraz na potrebu vnútorného života pre umeleckú tvorbu. Maľba by nemala byť iba remeslom, ale mala by vychádzať zvnútra duše. Väčšina umelcov tej doby, Sofronija nevynímajúc, hľadala inšpiráciu najmä v orientálnom náboženstve a mystike a v myšlienke čistej tvorivosti rozplynutím seba samého v Absolútne.⁶² Okolo rokov 1919 – 1920 zistil, že abstraktné umenie mu nedáva odpovede na jeho otázky po Bytí. Uvedomil si, že nevytvoril nič nové, čo by nejakou formou už neexistovalo. Abstraktný obraz je ako reťaz slov, sama o sebe krásna a zvučná, ale nevyjadrujúca žiadnu živú, hlbokú, úplnú myšlienku. Je rozpadom bytia a pádom do priepasti nebytia. V roku 1920 odišiel so svojimi priateľmi – umelcami do dedinky blízko Moskvy, aby tam odpočívali od hrôz vojny a maľovali prírodu, najmä stromy. Neskôr Sacharov popísal duchovné rozpoloženie, priepasť, utrpenie a vidinu nebeskej slávy ako štruktúru storočného stromu s hlbokými koreňmi, siahajúcimi hlboko do zeme, aby uniesli vysokú a rozložitú korunu siahajúcu až do oblakov.⁶³ Po návrate skupina priateľov založila svoju umeleckú skupinu „Bytie“. Maľovali pozitívne obrazy, naplnené mladistvou energiou a vystavovali. Výstavy až do roku 1929 mali kladný ohlas. V roku 1922 Sacharov s jedným zo svojich priateľov opustili Rusko a odišli na základe štipendia do Talianska a Francúzska, aby sa tam venovali maľovaniu.⁶⁴ Situácia v Rusku však spôsobila, že ani Sacharov ani jeho priateľ sa už do vlasti nevrátili.⁶⁵ V Paríži si Sergej našiel ateliér, v ktorom mohol pracovať. Žil bohatým kultúrnym

⁶¹ HILL, tamtiež, s. 50 – 51.

⁶² *Seeking Perfection in the World of Art: The Artistic Path of Father Sophrony*. In: *Orthodox Arts Journal*. Recenzia Christabel Helena Anderson z 3.1.2019. [online.]. [cit. 10.2.2021]. Dostupné z: <https://orthodoxartsjournal.org/seeking-perfection-in-the-world-of-art-the-artistic-path-of-father-sophrony/>

Článok je recenziou troch monografií sestry Gabriely o mieste a úlohe umenia v živote Otca Sofronija. V nich odkrýva jeho umeleckú tvorbu a jej prínos. Sestra Gabriela žila niekoľko rokov v blízkosti Otca Sofronija v kláštore v Essexe, písala ikony a on bol jej duchovným otcom a umeleckým vedúcim.

⁶³ HILL, tamtiež, s. 51 – 52.

⁶⁴ HILL, tamtiež, s. 52 - 54.

⁶⁵ Išlo o vynútenú emigráciu po revolúcii v rokoch 1922 – 1923, kedy viac ako 160 predstaviteľov ruskej inteligencie aj s rodinami bolo vyhostených. Odcestovali na lodiach, tzv. „lode filozofov“. Medzi odídenu inteligenciou boli aj rodiny N. Losského, S. Bulgakova a N. Berďajeva. NOBLE a kol. *Cesty pravoslavné teologie ve 20. století na Západ*. S. 200.

a spoločenským životom. Niektoré jeho diela boli vystavené na prestižných francúzskych výstavách, čo svedčí o výbornej úrovni jeho maliarskych diel.⁶⁶

Krása viditeľného sveta, ktorý maľoval, ho priťahovala a fascinovala ako zázrak zrodu samotného videnia. Zároveň však žil akoby dva paralelné svety. Za viditeľnou skutočnosťou pociťoval realitu neviditeľnú a nadčasovú, prinášajúcu príjemné okamžiky. Ale ani toto obdobie mu neprinieslo trvalé uspokojenie. Umelecká vášeň a spomienka na smrť sa dostali do príkreho rozporu. Sofronij popisuje udalosť, kedy sa mu zdalo, ako by vystúpil nad seba a držal v ruke svoju hlavu s ťa lebkou. Umenie ani intelekt mu nedávali odpoveď na to, čo hľadal. Ocitol sa na pokraji svojich síl. Keď celkom nečakane akoby „tenká ihla prepichla silnú olovenú stenu a týmto uzučkým kanálom prenikol lúč svetla“, vtedy sa utišilo i mladické nadšenie, zaujatie umením, ktoré Sofronija celkom ovládalo.⁶⁷ A videnie nestvoreného svetla trvajúce tri dni počas Veľkej noci 1924 (alebo 1925) zároveň viedlo k zážitku Boha ako osobného Boha JA SOM a k odchodu do kláštora na horu Athos.⁶⁸

Tam na niekoľko rokov akoby opustil maliarstvo a venoval sa svojmu duchovnému rastu. O mystických dôrazoch, ktoré boli v popredí jeho záujmu a mali dôležitý význam v jeho živote (modlitba, vnímanie nestvoreného svetla, Božia prítomnosť v okamihoch theózie, dozrievanie k slobode), som písala v predchádzajúcich častiach kapitoly. Roky mníšskeho asketizmu, vplyv starca Silvána i pobyt v pustovni mali na jeho umelecké cítenie a neskoršiu tvorbu kľúčový vplyv. Začal sa venovať ikonopisectvu a bol jedným z prvých, kto obnovil ikonografiu v jej tradičnej podobe na Athose.⁶⁹

Po návrate z Athosu do Paríža sa Sofronij zoznámil s dvoma ikonopiscami - Leonidom Uspenským (1902 – 1987) a Gregorijom Krugom (1908 – 1969). Uspenský vytvoril na žiadosť otca Sofronija prvú ikonu sv. Silvána.⁷⁰ Títo dvaja mu pomohli vyzdobit' aj kaplnku pri Paríži, kde sa uchýlil so skupinou kresťanov

⁶⁶ HILL, tamtiež, s. 55.

⁶⁷ SOFRONIJ, *Vidět Boha, jaký je*. S. 17 – 19.

⁶⁸ HILL, tamtiež, s. 58 – 60.

⁶⁹ *Seeking Perfection in the World of Art*.

⁷⁰ HILL, tamtiež, s. 69.

túžiacich po hlbšom duchovnom živote. Zároveň sa aj Sofronij pustil do písania ikon a mal rozhodujúce slovo pri architektonickom a umeleckom dotvorení budov a záhrad tohto prvého obydlija formujúcej sa komunity. Zvlášť kaplnke venoval Otec Sofronij veľkú pozornosť. Dal si veľmi záležať na vytvorení dokonalého prostredia pre atmosféru modlitby a to najmä výberom farieb – červená na podlahu, hnedé steny a modrý strop. Mali predstavovať ľudstvo stojace v pekle, obklopené zemou a ašpirujúce na nebo. Ikony, ktoré vytvoril Otec Krug, boli na želanie Otca Sofronija namaľované tak, aby pôsobili skromne, nepoužil pri nich obvyklú škálu farieb. Neskôr boli tieto ikony prenesené do kaplnky svätého Jána Krstiteľa do novozaloženého kláštora v Essexe. Prvé ikony starca Silvána zveril Sofronij ikonopiscovi Leonidovi Uspenskému, text na zvitok „Modlím sa, Pane, za všetky národy zeme, aby ťa spoznali skrze tvojho Ducha Svätého.“ však vybral Sophronij.⁷¹

Otec Sofronij mal už 62 rokov, keď sa so svojou malou komunitou presťahoval a usadil v Essexe. Navrhnuť dizajn a dohliadnuť na stavbu kláštora bral mimoriadne vážne a s veľkým umeleckým citom. Zvlášť v kaplnke venoval veľa pozornosti farbám, materiálom a osvetleniu, aby sa vytvorilo čo najlepšie prostredie a atmosféra pre hesychastickú modlitbu. Naplno sa venoval ikonografií. Prostredníctvom tradičnej pravoslávnej ikonografie vyjadroval a odovzdával duchovný život, ako ho dôverne zažil a poznal. Umelec v ňom spojil svoje sily s duchovným človekom, ktorý uvažoval o Božej kráse, o všetkých Jeho dielach a o všetkom, čo odráža Jeho podobu. Podľa vyjadrení sestry Gabriely po dlhom prehlbovaní modlitebného a asketického života to bola doba veľkej zrelosti. Svoju askézu a duchovný život vyjadril v maľbe.

Veľkú pozornosť venoval aj výchove mladých talentov. Dal postaviť ikonopisecké štúdio a úzko spolupracoval najmä s Leonidom Uspenským na príprave budúcich ikonopiscov. Jeho umelecké cítenie sa odrazilo aj na vnútornom usporiadaní a výzdobe kláštora. Farby, vzory, rozloženie – to všetko malo za cieľ podporovať vnútornú sústredenosť a pokoj. Zvlášť hlavnému kostolu kláštora,

⁷¹ *Seeking Perfection in the World of Art.*

zasvätenému sv. Silvánovi⁷², venoval veľkú pozornosť. Liturgiu vnímal ako udalosť večnosti, dokonalosť, ktorú je potrebné sláviť na najdokonalejšom mieste, ako len je možné. Uvedomoval si, že po odchode z Athosu stratil časť milostí nestvoreného svetla⁷³, a vo výzdobe liturgického priestoru hľadal možnosť zachytiť ho. Všetky tváre na freskách ako aj ikonách tvoril sám. Na lešení trávil veľa hodín. Nástenné maľby mali vyžarovať ľahkosť, mäkkosť a prívetivosť. Pre ikonostas volil výraznejšie farby. Osvetlenie malo takisto poskytovať jemné teplé rovnomerné svetlo. Podľa vyjadrení sestry Gabriely Otec Sofronij chápal ikonografiu ako inšpiráciu pre modlitbu a odrazový mostík na večnosť. Nebol viazaný jednou konkrétnou školou písania ikon, ale z každej si vzal to, čo podľa neho vykresľuje ikonu čo najautentickejšie. Tvoril ikonu tak, aby najlepšie zachytila danú situáciu. Písanie ikony je ako písanie básne: ani jedno slovo nemôže byť pridané či odobraté. Ikona je umelecké dielo.

Zároveň zastával názor, že ikona, aby splnila svoje poslanie, musí byť vytvorená špeciálne na mieru epoche a miestu, kde sa bude nachádzať. V dnešnej dobe prísne byzantské výrazy nezodpovedajú súčasnej realite. Je potrebný miernejší, mäkkší výraz. Paletu nástenných malieb v kláštore v Essexu volil tak, aby ich výrazu napomáhala jemné a rozptýlené anglické svetlo. Výrazné farby, použiteľné napríklad v Grécku, kde je ostrý slnečný svit, by v Anglicku vyzerali ostro a rušivo. Každé umelecké dielo je vytvorené pre konkrétne miesto v konkrétnom čase.

Najdôležitejšie pre Sofronija bolo ikonografické zobrazenie Krista. Ježiš vyzeral veľmi obyčajne, mohol byť v skupinke ľudí bez toho, aby si ho niekto všimol. Ale jeho duchovná krása bola veľmi veľká. Dával dôraz najmä na Kristovu pokoru. Ikona Krista by mala byť inšpirujúca a potešujúca v týchto nepokojných moderných časoch. Kristus by mal mať mierny výraz, aby mohol byť chápaný a prijímaný ako záchranca sveta. Striktné, prísne súdiace ikony predchádzajúcich storočí nie sú vhodné pre našu dobu.

⁷² Za svätého bol Silván vyhlásený protokolom č. 823 26.11.1987 a jeho pamiatka sa slávi 11./24.septembra, v deň jeho smrti. SOFRONIJ, *Ctihodný Siluán Atoský*. S. 254 – 255.

⁷³ SOFRONIJ, *Vidět Boha, jaký je*. S. 179. Pozri tiež *Seeking Perfection in the World of Art*.

Podľa vyjadrení sestry Gabriely ikonografia Otca Sofronija môže byť definovaná ako hlboká vd'ačnosť voči Bohu za Jeho mocnú ruku, ktorou ho formoval a viedol životom. V písaní ikon zúročil všetky umelecké vlohy a schopnosti, ktoré dozrievajú v asketickom a duchovnom živote plnom modlitieb, pokánia a askézy. Práve v ikonách dosiahol všeobjímajúcu celistvosť. Odstúpenie od maliarstva počas pobytu na Athose mu umožnilo vrátiť sa k maľovaniu, ale už na kvalitatívne vyššej úrovni, kedy jeho diela mali slúžiť ako inšpirácia pre modlitbu, ba samé sa stali modlitbou.⁷⁴

1.3. Zhrnutie významu Sofronija Sacharova

V predchádzajúcich bodoch som podala informáciu o živote a diele Sofronija Sacharova ako aj o dôrazoch jeho mystickej cesty. Teraz chcem zhrnúť jeho prínos.

Bol to muž modlitby. Na hore Athos a vplyvom starca Silvana si osvojil Ježišovu modlitbu a hesychazmus, ktorý neskôr preniesol na Západ a do kláštora, ktorý založil. Modlitba bola preňho, rovnako ako aj pre jeho učiteľa, zdrojom dynamiky duchovného života a mystického poznania Boha ako osobného Boha –JA SOM.

Zdôrazňoval centralitu Krista, dôležitosť kenozie, pojmú ľudstva ako stvoreného k obrazu a podobe Božej. To zahrňuje jednotu i mnohosť, centralitu Božej milosti, bez ktorej nemôžeme nič urobiť. To si Sofronij dobre uvedomoval. Človek je súčasťou sveta, patrí do neho a spoločne s ním má dospieť k theozii. Kenózia, spojená s vedomím vlastnej nedostatočnosti, je cestou obrátenia, metanoie, radikálneho vyprázdnenia sa, vydania sa v ústrety stratenosti a temnote, vyjadruje solidaritu s tými, kto v stratenosti a temnote žijú až do takej miery, že sa s nimi ztotožní, zostúpi k nim, aby potom doslova z hĺbky pekla stúpala k Bohu modlitba. Človek potom je schopný dokonca ani neľpieť na vlastnej spáse. Apofatická asketická cesta však nie je cieľom. Cieľom kresťana je podiel na láske, Božej láske, pretože Boh je láska. Toto vertikálne smerovanie k Bohu ho viedlo k úvahám, rozjímaniu a pochopeniu úlohy Trojice v živote človeka ako jedinca, komunity i sveta. Nahliadol Trojicu ako vzťah lásky, ktorý je nutné aplikovať aj medzi ľuďmi.

⁷⁴ *Seeking Perfection in the World of Art.*

Trojčinná láska sa najviac prejavuje v láske k nepriateľom. Láska k nepriateľom je vrcholom lásky k človeku.

Dogma o Trojici bola aj ústrednou myšlienkou úvah o ekumenizme. Otec Sofronij bol pravoslávny mních, zotrúvajúci pevne na pozíciách pravoslávia. Avšak myšlienka slobody, rovnosti, lásky panujúca v Trojici ho priviedli k tomu, že chápal nutnosť presadzovať tieto hodnoty aj vo vzťahu k skupinám kresťanov iných denominácií. Naschvál neužívam pomenovanie „iné cirkvi“, pretože Otec Sofronij chápal, že Cirkev je len jedna – Kristova Cirkev. Tá je svätá, pretože Kristus je svätý. Je však tvorená nedokonalými, padlými členmi, ktorí často sklzávali v dejinách a sklzávajú od lásky k snahám o uzurpovanie si moci. Zdieľal slová teológa Chojmjakova:

„Vnútna jednota je pravda, produkt a prejav slobody; jednota založená nielen na racionalistickej vede, ani na svojvoľnom dohovore, ale na morálnom zákone vzájomnej lásky a modlitby; jednota, kde bez ohľadu na hierarchické stupňovanie kňazských funkcií nie je nikto podriadený, ale kde sú všetci rovnako povolani byť účastníkmi a spolupracovníkmi spoločného diela, takže nakoniec jednota je z milosti Božej a nie z ľudskej inštitúcie, ako napríklad je jednota Cirkvi.“

Večná podstata Cirkvi sa odráža vo všetkých aspektoch ľudského života na zemi. Pri odrážaní v tomto svete sú prvky čisto cirkevnej reality zamieňané s konvenčnými a relatívnymi prvkami prírodného poriadku. Ale Božia myšlienka a účel - ktoré sú v konečnom dôsledku tými, ktoré má Cirkev - zostávajú nezmeniteľné ani v tomto zmätku. Týmto účelom je záchrana sveta - takže „tento porušiteľný musí obliecť neporušiteľnosť a tento smrteľný musí obliecť nesmrteľnosť“ (1. Korint'anom 15:53) prostredníctvom spoločenstva s božskou milosťou.

Teda „Cirkev volá do svojho lona všetky národy a dúfajme, že očakáva príchod Jej Spasiteľa. Vidí pokojným okom prúdenie vekov, historické búrky a agitácie a prúdy ľudských vášní a myšlienok valiacich sa a víriacich okolo skaly, na ktorú sa spolieha a o ktorej vie, že je neotrasiteľná. Táto skala je Kristus.“ (Khomjakov, *The Latin Church and Protestantism*, s. 303-304).⁷⁵

Tieto dôrazy preniesol do kláštora sv. Jána Krstiteľa, ktorý založil v roku 1958 v hrabstve Essex v Anglicku. Oboje – tak skúsenosti s mníšskym asketickým životom na hore Athos, ako aj skúsenosti so životom pravoslávnej komunity na Západe, sa premietli do spoločného života mníchov a mníšok, do ich pohostinnosti

⁷⁵ Archim. Sophrony (Sakharov): *Unity of the Church, an Image of the Holy Trinity – Orthodox Synaxis*. [online]. [cit. 17.5.2021]. Dostupné z: <https://orthodoxsynaxis.org/2019/04/20/archim-sophrony-sakharov-unity-of-the-church-an-image-of-the-holy-trinity/>

voči prichádzajúcim pútnikom, ekumenickej otvorenosti, keď cesta za skutočným kresťanstvom je nad denominačnou príslušnosťou. Pestuje sa svojbytný ikonopis a stále sa modlí Ježišovu modlitbu. Vydávanie Silvanových spisov a zdôrazňovanie tohto svätca pravoslávnej cirkvi pred osobou zakladateľa, Otca Sofronija, je samozrejmosťou. Jeho a Silvanov duchovný odkaz sa pretavili do spirituality kláštora, ktorý sa stále rozrastá a stal sa najvýznamnejším strediskom hesychastickej spirituality v Západnej Európe.⁷⁶

⁷⁶ NOBLE, Ivana a kol. *Mnohohlas pravoslavné teologie ve 20. století na Západě*. S. 88 – 92. Pozri tiež SOFRONIJ, *Vidět Boha, jaký je*. S. 72 – 73. O návšteve a atmosfére v tomto kláštore pozri Getsemany č. 048 z februára 1995: Dýchať oboma stranami pľúc. <https://www.getsemany.cz/node/1739>.

2. Dorothee Sölle

2.1. Život a dielo Dorothee Sölle

U Dorothee Sölle budem postupovať inou metodikou, ako v kapitole o Sofronijovi, pretože jej mystika nie je tak lineárne zreteľná ako v živote Otca Sofronija. Naplno sa mystikou zaoberá až na sklonku života. V úvode sa pozriem v skratke na jej život a dielo, potom sa zameriam na systematicko-teologické východiská a dôrazy, ktoré viedli k mystike a nakoniec rozoberiem ňou vybrané miesta mystickej skúsenosti.

Dorothee Sölle (30.9.1929 – 27.4.2003) patrí k najrozporupľnejším osobnostiam nemeckého povojnového protestantizmu. Narodila sa v Kolíne nad Rýnom v podstate nábožensky ľahostajnej rodine právnicka H.C. Nipperdeya. Po maturite študovala klasickú filológiu a filozofiu a až neskôr teológiu a germanistiku. Štúdium ukončila v roku 1954 disertačnou prácou. Vydala sa v tom istom roku za maliara Dietricha Sölle a mala s ním tri deti. Po desiatich rokoch bolo manželstvo rozvedené. V rokoch 1954 – 1960 učila nemčinu na gymnáziu v Kolíne n. Rýnom. Spolupracovala aj s rozhlasom a časopismi a pôsobila na niekoľkých vysokých školách. V roku 1969 sa vydala za Fulberta Steffenského, pôvodne benediktínskeho mnicha, ktorý konvertoval k protestantizmu. Z manželstva sa narodila dcéra Miriam. V roku 1971 sa D. Sölle habilitovala na Filozofickej fakulte v Kolíne nad Rýnom prácou o vzťahu teológie a básnictva. Po habilitácii prednášala na Evanjelickej teologickej fakulte v Mohuči. Vzhľadom na svoje ľavicové názory nemala v Nemecku šancu získať riadnu profesúru. Prijala teda možnosť prednášať systematickú teológiu na Union Theological Seminary v New Yorku a získať tam profesúru v roku 1975. Zotrvala tam až do roku 1987.⁷⁷ V tomto období sa zoznámila s myšlienkami latinskoamerickej teológie oslobodenia a feministickej teológie. Silne na ňu zapôsobila práca Dorothy Day v prospech bezdomovcov a ľudí na okraji. Sporadicky sa zapájala do práce v kuchyniach pre chudobných,

⁷⁷ HECZKO, Stanislav. *Dorothee Sölle - Enfant terrible nemecké evangelické teologie*. Praha 2006. Seminárna práca. Univerzita Karlova v Prahe. Evangelická teologická fakulta. Inštitút ekumenických štúdií. Konzultant Mgr. Martin Vaňáč. [online]. [cit. 29.7.2020]. Dostupné z: <http://granosalis.cz/modules.php?name=News&file=article&sid=5254>,

ostalo však len u príležitostných aktivít z jej strany. V roku 1987 sa vzdala profesúry New Yorku. Krátkodobo pôsobila ako hosťujúca profesorka v Kasseli a v Basileji. V roku 1994 bola poctená čestnou profesorkou v Hamburgu, kde žila ako spisovateľka na voľnej nohe až do svojej smrti. Počas pobytu v Hamburgu sa zúčastňovala demonštrácií proti zbrojeniu a jadrovým elektrárnam. Vystupovala aj na cirkevných akciách Kirchentag⁷⁸, prednášala a publikovala. Zomrela vo veku 73 rokov na srdcový infarkt počas seminára, ktorý viedla so svojim manželom na Evanjelickej akadémii v Bad Boll.⁷⁹

Dielo Dorothee Sölle je veľmi rozsiahle. Zahrňuje teologické aj filozofické diela i poéziu. Jej knihy sú písané čitateľne, prístupne i nevedeckému publiku. Uvádza v nich hodne príkladov zo života i z literatúry. Napísala sedem zbierok poézie, v ktorých sa venovala rôznym tematickým okruhom.⁸⁰ Niektoré sú inšpirované Bibliou – najmä žalmami a vybranými príbehmi z nej (napríklad príbehy exodus z Egypta, zvestovanie Márií, stretnutie na ceste do Emauz), zase iné spoločensko politickým dianím či osobitnými udalosťami, ktoré u nej zarezonovali. Napríklad prvá zbierka básní, ktorá vyšla v roku 1969, v čase, kedy sa venovala organizovaniu Politických nočných modlitieb,⁸¹ vychádza z textov, ktoré vznikli predovšetkým k týmto stretnutiam. Nesú silný sociálny až revolučný rozmer. Odkazujú aj k druhému príchodu Krista, sú značne eschatologické. Kresťanské pravdy (zahrnuté napríklad v modlitbách Otče náš a Krédo) podáva v nových obrazoch, zrozumiteľnejších súdobej mladej generácií.⁸² Vo svojich básňach upriamuje

⁷⁸ Kirchentag je akcia nemeckej protestantskej cirkvi, poriadaná každé dva roky od roku 1949 na dobu päť dní v niektorom nemeckom meste. Okolo 100 000 ľudí každého veku, rôznych náboženských skupín sa schádzajú osláviť spoločne svoju vieru a premýšľať a diskutovať o aktuálnych otázkach. *Was ist Kirchentag?* [online]. [cit. 9.3.2021]. Dostupné z: www.kirchentag.de/ueber_uns/was_ist_kirchentag. Pozri aj : *Ekumenický Kirchentag 2003*, autor Martin Vaňáč. In: Getsemany č. 141 – leto 2003. [online]. [cit. 9.3.2021.]. Dostupné z: www.getsemany.cz/node/552.

⁷⁹ ZIMMERLING, Peter. *Evangelická mystika*. Praha: TRIGON-KNIHY, s.r.o. 2018. S. 226 – 227.

⁸⁰ Podrobne sa básnickej tvorbe Dorothee Sölle venovala Mgr. Magdalena Šipka: ŠIPKA, Magdalena Mgr. *Theopoesie aneb teologie v poezii Dorothee Sölle*. Praha 2017. Diplomová práca. Univerzita Karlova. Teologická fakulta. Katedra IES. Vedúca práce Mgr. Kateřina Kočandrle Bauer, PhD. [online]. [cit. 15.10.2020]. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/173642/>.

⁸¹ Politické nočné modlitby v rokoch 1968 – 1969 v Kolíne nad Rýnom boli nočné diskusné a modlitebné stretnutia zaoberajúce sa spoločenskými problémami v určitej krajine (napr. okupácia Československa v r. 1968, vojna vo Vietname apod.). ŠIPKA, Magdalena Mgr. Tamtiež. s. 14, pozn. pod čiarou č. 12.

⁸² ŠIPKA, tamtiež, s.15.

pozornosť aj na mimoeurópske krajiny a potrebu medzinárodnej solidarity.⁸³ V básňach sa objavuje aj téma vzdoru, ktorú neskôr rozvinula v knihe *Mystika a vzdor* aj obraz plačúceho, súciteľného Boha.⁸⁴ Podobne téma poslušnosti, ktorú rozoberala aj v súvislosti s politickou teológiou po holokauste⁸⁵ v diele *Fantázia a poslušnosť*,⁸⁶ má odozvu v básnickej tvorbe. V mnohých básňach pracuje kontemplatívnym spôsobom so spoločensko- politickými motívmi. Venuje sa tiež feministickým otázkam a otázkam po zmysle života, či milostnej poézii.⁸⁷ V poslednej, siedmej, zbierke básní, ktorá vyšla v roku 2000, sa s odstupom vracia k už spracovaným témam, rozvíjaným v predchádzajúcich rokoch. Obsahuje väčšinou básne písané ako dialog s Bohom Otcom alebo s Kristom. Básne smerujú k nadčasovosti, sú podané úsporným jazykom.⁸⁸

Vypočítavať rozsiahle teologické a filozofické diela Dorothee Sölle prekračuje rámec tejto práce. Výpočtom jej diel a ich stručnej charakteristike sa pomerne podrobne venoval Stanislav Heczko. Z pohľadu teologických názorov Dorothee Sölle sa vybranými dielami zaoberá Nikolai Ivaschiv vo svojej práci.⁸⁹ Ja sa budem z hľadiska témy mojej bakalárskej práce zaoberať len dvomi jej pozdnými dielami, a to najrozsiahlejším dielom *Mystika a vzdor: „Ty tichý krik“*⁹⁰ vydaným v roku 1997 a dielom *Mystika Smrti. Fragment*,⁹¹ ktoré vyšlo až po jej smrti.

Vzhľadom k tomu, že Dorothee Sölle bola zaradovaná medzi politických teológov, bola téma mystiky pre jej ľavicovo orientovaných prívržencov veľkým prekvapením. Nie je však pravda, že by sa objavila len tak odrazu. Skôr by sa dalo povedať, že tieto dve diela sú zhrnutím celého života a myslenia Dorothee Sölle.

⁸³ ŠIPKA, tamtiež, s.24.

⁸⁴ ŠIPKA, tamtiež, s. 32 – 34.

⁸⁵ Dopadu 2.svetovej vojny a zvlášť holokaustu na nemeckú teológiu sa budem venovať v nasledovnej podkapitole.

⁸⁶ ŠIPKA, tamtiež, s. 40.

⁸⁷ ŠIPKA, tamtiež, s. 46 – 48.

⁸⁸ ŠIPKA, tamtiež, s. 61 – 62.

⁸⁹ IVASCHIV, Nicolai. *Výhody a meze demokratizace mystiky Dorothee Sölle*. Praha 2016. Bakalárska práca. Univerzita Karlova. Evangelická teologická fakulta. Institut ekumenických štúdií. Vedúci práce prof. Ivana Noble. S. 10. [online]. [cit.15.10.2020]. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzpdownload/130193347>.

⁹⁰ SÖLLE, Dorothee. *Mystika a vzdor: „Ty tichý křiku“*. Praha 7: Marie Noe One Woman Press, 2015.

⁹¹ SÖLLEE, Dorothee. *Mystika smrti. Fragment*. Praha 7: TRIGON-KNIHY s.r.o., 2016.

Témami poznateľnosti Boha, utrpením, askézou, postavením a dôležitosťou Ježiša, poslušnosťou, sa zaoberala počas celej kariéry teologičky, ale inak – nie mysticky – najmä z pohľadu politickej teológie, teológie oslobodenia a feministickej teológie.

V diele *Mystika a vzdor* svoju politicko-spoločenskú angažovanosť stavia na mystické základy. Na druhej strane, verná svojmu zameraniu, mystiku predstavuje ako politickú – primárne orientovanú na človeka a existujúci svet.⁹² Autorka rozdelila dielo na tri časti, pričom v prvej sa pokúša uchopiť mystiku na pozadí svojej politickej teológie. Prostrednú časť venuje popisu piatich miest mystickej skúsenosti – prírode, erotike, utrpeniu, spoločenstvu, radosti. V tretej časti knihy uvádza príklady postáv z dejín mystiky a na ich osudoch uvažuje o mystike ako o vzdore.⁹³

Dielo *Mystika smrti. Fragment* vydal jej manžel až po Dorotheeovej smrti. Rozhodol sa tak preto, že jednak bol presvedčený, že by si to Dorothee priala a tiež preto, že stovky ľudí, ktorí si prečítali *Mystiku a vzdor* a vďaka nej znova našli silu zotrvať v Cirkvi, sa dožadovali zverejnenia jej nedokončeného diela.⁹⁴ Dorothee túto knihu písala s cieľom popísať smrť ako jedno z miest mystickej skúsenosti a uvažovať o konečnosti a večnom živote dohromady.⁹⁵

V nasledujúcej podkapitole práce sa budem venovať podrobne teologickým východiskám jej mystiky, menovite teológií ‚smrti Boha‘, politickej teológií resp. jej konkretizovaniu v teológií oslobodenia a feministickej teológií.⁹⁶ Potom popíšem dôrazy jej cesty, konkrétne vzdor a nenásilie – ‚tichý krik‘. Nakoniec uvediem jej miesta mystickej skúsenosti.

⁹² ZIMMERLING, tamtiež, s. 227 – 229.

⁹³ ZIMMERLING, tamtiež, s. 229.

⁹⁴ SÖLLE, Dorothee. *Mystika smrti*. Tamtiež, S. 13 – 14.

⁹⁵ SÖLLE, *Mystika smrti*, S. 63.

⁹⁶ GIBELLINI, Rosino. *Teologické směry 20. století*. Kostelní Vydří: Karmelitánske nakladateľstvi, 2011. S. 337.

2.2. Mystická cesta Dorothee Sölle

Politická teológia Dorothee Sölle bola jej celoživotným programom, svojimi ľavicovými názormi sa nijako netajila a tieto sa prejavili aj v jej úvahách o mystike ako demokratickej, týkajúcej sa všetkých ľudí. Podľa toho sa formovali aj dôrazy a miesta jej mystickej skúsenosti. Najprv sa pozriem na východiská jej mystickej cesty, potom na dôrazy a nakoniec sa pristavím pri jej miestach mystickej skúsenosti.

2.2.1. Východiská mystickej cesty Dorothee Sölle

Za najpodstatnejšie východiská mystickej cesty považujem Smrť Boha, Teológiu oslobodenia a Feministickú teológiu. V tejto časti práce sa pri každej z nich pristavím.

Smrť Boha

„Smrť Boha“ nie je novým konceptom, výmyslom 20. storočia. Objavil sa už vo filozofii Friedricha Nietzscheho, ktorý metaforou o smrti Boha chcel poukázať na to, že v dôsledku zmien vo svete, ktoré sa udiali od priemyselnej revolúcie, sa postupne menil vzťah človeka k Bohu i k svetu a samotným hodnotám. Svet sa dehumanizuje a prestáva sa vzťahovať k človeku. Toto odcudzenie – smrť sveta, vedie k smrti Boha. Svet bez Boha už nikdy nebude taký ako svet s Bohom.⁹⁷

Po otrasoch dvoch svetových vojen, počas prebiehajúcej vojny vo Vietname a Studenej vojny si veľa veriacich dávalo otázku o existencii Boha. Na americkom kontinente vznikol dokonca smer nazývajúci sa „Teológia smrti Boha“, ktorého hlavnými predstaviteľmi boli Thomas J. J. Altizer, William Hamilton, Gabriel Vahanian a Richard Rubenstein. Zhodli sa v tom, že Boha už nemôžeme chápať ako vedeckú pracovnú hypotézu, transcendentálne vzdialeného dozorcú nad dejinami alebo autoritatívneho Otca. S tým súvisí odklon od inštitucionálneho

⁹⁷ TATAR, György. *Smrť Boha: najťažšie bremeno*. Nietzsche and the death of god. Publikované 20.6.2008. [online.]. [cit. 11.3.2021.]. Dostupné z: www.eurozine.com/smrť-boha-najťažšie-bremeno/.

náboženstva, akýsi krok von. Sarah K. Pinock, profesorka na Trinity University v San Antoniu vo svojom príspevku *Holocaust, Mysticism, and Liberation after the Death of God* predznamenáva, že teológia smrti Boha prináša viac otázok ako odpovedí. Vyžaduje skôr nové pochopenie Boha, než odmietnutie viery v Neho. Nové skutočnosti sa nedajú premýšľať v starom háve. Smrť Boha je tak zároveň novým zrodením.⁹⁸

„Smrť Boha“ sa sa po holokauste odrazila v európskej teológii zvlášť naliehavo. Motto „nikdy viac“ postavilo do popredia etickú stránku problému a volalo po väčšej zodpovednosti človeka za svet, za Boha, za vykúpenie a transformáciu dejín, ktoré by zahŕňali politickú spravodlivosť pre jednotlivcov i komunity. Osvienčim zostáva otázkou bez odpovede. Musí byť odmietnutá teodicea, podľa ktorej je čiastkové zlo vysvetliteľné, či zdôvodniteľné Božím plánom a budúcim dobrom, ale aj triumfalizmus, podľa ktorého je spása istá. Židovská teológia chápe vykúpenie ako mier a spravodlivosť vyskytujúce sa v histórii tu, na tejto zemi. Aj židovskí, aj kresťanskí postholokaustoví teológovia⁹⁹ považujú zverstvá v Osvienčime za dôkaz obrovského rozdielu medzi sľubovaným vykúpením a utrpením v dejinách. Nanovo musí byť definovaný zmysel utrpenia a miesto Boha v ňom.

Dorothee Sölle si spolu so svojimi dvomi súputníkmi uvedomovala, že božské utrpenie je v teológii nosné aj po holokauste (Moltmann), avšak jeho doterajšie definovanie je neuspokojivé (Metz). Jej chápanie vykúpenia je politické, historické, netriumfalistické. Pre ňu kríž predstavuje paradoxný symbol utrpenia a vykúpenia. Utrpenie je prijímané v solidarite a v nádeji na vykúpenie, ako oslobodenie a mier v budúcnosti. Netýka sa to každého utrpenia. Kontext určuje, či je zmysluplné, alebo nie. Je zmysluplné, ak sa mu nedá vyhnúť, alebo ako súčasť akcie odporu proti utrpeniu. Namiesto otázky: „Prečo Boh pripúšťa utrpenie?“ je treba sa pýtať: „Ako je možné utrpenie zmeniť na niečo, čo slúži Bohu?“ Vo svetle Osvienčimu Boh pre Sölle nie je všemohúcim Bohom, ale trpiacim Bohom.¹⁰⁰

⁹⁸ IVASCHIV, tamtiež, s. 10.

⁹⁹ Najmä J. Moltmann a J. B. Metz

¹⁰⁰ PINNOCK, Sarah K. *Theology After Auschwitz. A Critical Analysis of Second Generation Post-Holocaust German Theology*. Trinity University. Dostupné z: academia.edu.

Teológia oslobodenia

Teológia oslobodenia ako jeden druh politickej teológie vznikla pod dojomom 2. Vatikánskeho koncilu a jeho programu *aggiornamento* z prúdov, ktoré sa už v skorších dobách formovali v latinsko-americkéj cirkvi ako prúdy poukazujúce na koloniálne vykorisťovanie pôvodných obyvateľov. Opakovane sa prejavovala predovšetkým v prakticko-politickej teológii v časoch neokoloniálnej emancipácie od 19. storočia, resp. v druhej polovici 20. storočia. Najvýraznejšími predstaviteľmi boli Gustavo Gutiérrez a Leonardo Boff. Vznikla z etického rozhorčenia nad chudobou a vylúčením širokých mas a chce byť kritickou reflexiou historickej praxe vo svetle Slova. Je teológiou jednajúcej viery, vychádza z praxe a je reflexiou o praxi angažovaných kresťanských spoločenstiev.¹⁰¹ Teológia oslobodenia pracuje s politickým, etickým a evanjeliovým pohľadom v prospech chudobných a zo zorného uhla chudobných. Vychádza z vecí chudobných, jedná v záujme ich oslobodenia. Je to politická voľba – stavia teológa na stranu utláčaných. Je to zároveň etická voľba – rodí sa z rozhorčenia nad hanbou, ktorú predstavuje chudoba. V neposlednom rade je to voľba evanjeliová, hlboko motivovaná evanjeliom, podľa ktorého sú chudobní eschatologickým kritériom spásy alebo zatratenia.¹⁰² Aj vďaka vyslovene politickému rázu teológie oslobodenia možno Sölle naďalej označovať ako politickú teologičku, ktorú v zhode s Metzom charakterizuje reakcia na tri veľké výzvy 20. storočia.

Dialektický princíp poznania, ako ho reprezentuje marxizmus, prenáša Dorothee Sölle spolu s Metzom napokon na pôdu teológie. Vo vzťahu k nej sa možno pýtať, nakoľko vykazuje predmet jej poznania, teda Boh, hodnotu pravdy. Pojem Boha ako ideálu absolútneho dobra (teória) sa v tomto zmysle natoľko zúčastňuje na utváraní pravdy, nakoľko je reálnym odrazom záujmu o uskutočňovanie jeho obsahu (prax) – a to jednotlivcom (subjekt), no predovšetkým vo vzťahu k iným (objekt). Zjednodušene povedané: Pravdivé je to, čo je uskutočňované a čo platí pre každého. Prípadné nerešpektovanie tohto verifikačného kritéria pojmov prezrádza

¹⁰¹ GIBELLINI, *tamtiež*, s. 366 – 369.

¹⁰² GIBELLINI, *tamtiež*, s. 370 – 373.

záujem, ktorý nevychádza z deklarovaneho obsahu teológie, ktorým je Boh ako dobro. Teologické pojmy sa v takom prípade stávajú prostriedkom na presadenie moci jednotlivcov alebo záujmových skupín náboženskej a politickej moci.

Okrem marxizmu, ktorého chápanie sveta ako dejín a spoločnosti možno pokladať za centrálnu výzvu novoveku, prijímajú politickí teológovia ešte dve veľké výzvy súčasnosti. Ako nemeckí teológovia si uvedomujú, že o Bohu možno hovoriť len s ohľadom na azda najväčšiu katastrofu nemeckých a európskych dejín – Osvienčim. A ako teológovia prvého sveta sú obaja zajedno v tom, že o Bohu možno hovoriť len s ohľadom na nespravodlivé rozdelenie sveta na jeho bohatšiu a chudobnejšiu časť – tretí svet. Všetky tri impulzy sú veľmi prítomné v ich teologických dielach.¹⁰³

Feministická teológia

Feministická teológia vznikla v 60. a 70. rokoch spolu s teológiou oslobodenia na základoch, ktoré už v 19. storočí položila skupinka žien v severnej Amerike prekladom častí biblie, ktoré sa týkali žien a interpretovali ich v duchu nového ženského sebedomia. Dala si za cieľ zabezpečiť rovnosť mužov a žien vo všetkých sférach. Katolícka vetva vo Veľkej Británii mala poznávací slogan „Proste Boha, ona vám pomôže!“, aby zdôraznili, že Boh nie je mužský ani ženský, ale presahuje pohlavnú diferenciáciu. Ďalším dôležitým krokom bolo, keď sa hlavné prúdy v protestantizme rozhodli pripustiť k výkonu duchovnej služby aj ženy a uplatniť tak naplno všeobecné kňazstvo všetkých pokrstených. Všímajú si, že kresťanská ideológia nemalo prispieť k útlaku žien. Napriek obmedzeniam a scestným dejinám cirkvi však evanjelium ostáva posolstvom nádeje pre každého – mužov i ženy. Feministická teológia sa menila a rozvíjala. Od sufražetiek prešla k jemnejším kategóriam: viedla ženy k premýšľaniu o svojej ľudskej a kresťanskej skúsenosti a túto kriticky vyjadrovať. Od hnutia za emancipáciu žien postúpila tak k úsiliu o oslobodenie žien (neofeminizmus). Je to cesta ďalej ako rovnosť. Ženy začali vnímať, že sú fixované na určitú rolu a miesto vo svete, ktorý je výrazne

¹⁰³ MIČKOVIC, Ján, Branislav. *Kritéria teologického myslenia vo svetle politickej teológie D. Sölleovej a J. B. Metzsa*. In: Teologický časopis 2/2014, roč. XII. Teologická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave, Bratislava. S. 5 – 16.

mužským svetom. Ide o proces sociálno-psychologický, sociálno-ekonomický a kultúrny. V tomto zmysle môže byť feministická teológia chápaná ako kritická teológia oslobodenia.¹⁰⁴

Dorothee Sölle rozlišuje medzi autoritárskou a humanistickou formou náboženstva. Ak symbol Boha Otca je výrazom autoritárskeho náboženstva, ktoré plodí kultúru poslušnosti, musí byť opustený. Domnieva sa však, že symbol Boha Otca je vhodný aj pre vyjadrenie humanistického náboženstva plodiaceho solidaritu. Sme na Bohu závislí, ale súčasne sme s ním spojení. Naša konečnosť a stvorenosť nie je v protiklade s Bohom, ktoý má moc plodiť, dávať, udržiavať život. Naše narodenie a smrť nie sú v našich rukách. Povedať Bohu Otec znamená nenechať život náhodilosti.¹⁰⁵

2.2.2. Dôrazy mystickej skúsenosti Dorothee Sölle

V mystike Dorothee Sölle sa vyskytujú takmer všetky dôrazy patriace k mystike – askéza, pokánie, utrpenie, smrť, ibaže inak. Z pozície politickej teológie definuje aj mystiku inak. Mystika je politická, primárne orientovaná na človeka a teda demokratická. Nie je exkluzívnou záležitosťou niekoľkých vyvolených duší, ale je otvorená všetkým. Obohacuje dnešnú súčasnú zbožnosť. Evanjelium sa týka každodenného bežného života. Žiadna duchovná artistika. Mystika je tretia cesta – nie inštitucionálna skostnatelosť, ani nie moderná spiritualita teraz a hneď, ktorá vyberá zrníčka naprieč náboženstvami a je zameraná na zážitky a náboženskú senzáciu. Mystika v poetickej hustote ukazuje, čo je podstata viery, ktorá je určená pre každého z nás. Takúto mystiku treba demokratizovať – pripustiť mystickú citlivosť, ktorá je v nás všetkých. Je to výzva – úlohou človeka nie je len vegetovať a prežívať, ale priblížiť sa pravde.¹⁰⁶ Sölle tak kladie do popredia problematiku spirituality, a to ešte pred tým, než bol tejto téme venovaný priestor v evanjelickej

¹⁰⁴ GIBELLINI, tamtiež, s. 436 – 441.

¹⁰⁵ GIBELLINI, tamtiež, s. 459 – 460.

¹⁰⁶ SÖLLE, Dorothee. *Mystika a vzdor*. S. 13 – 16.

cirkvi ako podstatnej otázke v kresťanstve v modernom svete. Podobne ako K. Rahner zastáva názor, že mystika je budúca podoba náboženstva.¹⁰⁷

Už v názve knihy *Mystika a vzdor. „Ty tichý krik“* sú naznačené hlavné dôrazy autorky, V prvom rade je to vzdor ako výraz mobilizácie a koncentrácie síl, metód a cieľov k vykročeniu, k aktívnemu odporu proti bezpráviu. V tomto zmysle hovorí o vzdore ako o mystike. Mystika je vzdor. Ak mystika je skúsenosť jednoty a úplnosti života, tak je zároveň vnímaním roztrieštenosti života vo všetkých jeho rovinách. A potrebou sa voči nej vzoprieť.¹⁰⁸

Vzdor

Vzdor zahrňuje širokú škálu – od obyčajnej nespokojnosti až po revolúciu. Zároveň však oslovenie Boha ako „tichý krik“ naznačuje dve roviny: Boh, ako ten, ktorý bezmocne trpí v každom človeku trpiacom bezpráviu a volá po spravodlivosti, a zároveň ako ten, ktorý sa neuchýľuje k násiliu, revolúcií, ale chce byť „tichým krikom“ skladajúcim svoju konečnú nádej do rúk toho, ktorý vzkriesil Ježiša z mŕtvych. Vzdor poukazuje na nezmieriteľnosť s globalizáciou a industrializáciou. Od Marxovho odcudzenia robotníka od jeho práce sme prešli k neobmedzenému konzumu a spotrebe. Reklamy a marketing nás presvedčajú, že je nevyhnutné byť „in“. Nákupy, hromadenie, zážitky z exotických dovolení, to všetko vyvoláva obrovský tlak na slobodu človeka. Moc, majetok a násilie sú v takomto svete všadeprítomné v najrôznejších podobách. V oprostnosti od „Ja“, od majetku a od moci vidí autorka záchranu. Dotyk náboženstva vedie k stavu vyvolávajúcemu odcudzenie voči tomuto svetu. Nejde hneď o otvorený vzdor, ale poukazuje k inému životu. Nie je to útek zo života, zo sveta kamsi do púšte, ale jednota kontemplatívneho a aktívneho života. Táto nezabývanosť vo svete vykorisťovania a násilia, nesúhlas s konformným spôsobom života, je už vzdorom. Vyrastá z odstupu voči svetu, považovanému za normálny a založenom na moci, majetku a násilí. V rôznych situáciách sa tento vzdor prejavuje rôzne: odklon, odmietanie, odopieranie, bojkot, stávk, reforma, protinávrh, dialóg, sprostredkovanie. Vždy

¹⁰⁷ ZIMMERLING, tamtiež, s. 228.

¹⁰⁸ SÖLLE, tamtiež, s. 16.

však má na pamäti vzťah k inak mysliacim, ktorý nikoho nevyklučuje a neeliminuje.¹⁰⁹

Cituje E. Lévinasa, ktorý trvá na tom, že poznanie a jednanie sú nerozlučné. Etika nie je dôsledkom nazerania Boha – etika je nazeraním Boha. V tomto zmysle vzdor nie je dôsledkom mystiky, ale je mystikou samotnou. Boh nežije v uspokojení vo svojom bytí, ale konať jeho vôľu, budovať jeho kráľovstvo je Jeho podstatou. Odvoláva sa aj na Eckharta: Pravá kontemplácia plodí spravodlivé skutky. Čo sme prijali v kontemplácii, to vydávame v láske.¹¹⁰ Tajomnou cestou do vnútra nie je tá cesta, pri ktorej človek spoznáva a nájde seba, ale cesta, pri ktorej posadnutosť svojím Ja stráca svoju moc. Závislé Ja totiž nemá čas ani silu pre iné oblasti života. Vydať sa na cestu oslobodenia sa od Ja je už vzdorom. Cituje čínskeho mystika a filozofa Lao-c, ktorý Ja chápal ako pôžičku od vesmíru: Čo je požičané, nie je vlastníctvo, ale dočasným prevzatím niečoho, čo nás spája s druhými okolo nás, pred nami a po nás. Požičané je vo vesmíre zabývané inak ako to vlastné.¹¹¹

Oprošťovanie sa je spojené s askézou. Sölle odmieta klasické stredoveké radikálne formy askézy, hraničiace s ničením tela namiesto jeho uzdravenia a posvätenia. Rovnako si kladie otázku, pre koho je askéza vlastne určená – či len pre ľudí v celibáte, alebo aj pre tehotné a dojčiace ženy, zodpovedné za druhých. Rozhodne je toho názoru, že v askéze nemá ísť o umŕtvovanie tela, ale o iný vzťah k veciam. Jednoduchosť v zmysle zjednodušenia životného štýlu a potrieb. Menej, menej často, menšie a vedome. Vyjsť zo seba znamená byť schopný žasnúť. Dobrovoľne prijaté obmedzenie, alebo zrieknutie sa image, kariéry či možností môžu posilniť našu schopnosť šťastia a urobiť nás citlivejšími a vnímavejšími. Konzum nepoškodzuje len naše životné prostredie, ale otupuje aj naše zmysly a vnímavosť. Krása uzdravuje a prebúdza zbožnosť.¹¹²

Sölle si uvedomuje, že je rozdiel medzi chudobou dobrovoľne zvolenou a tou, do ktorej sú ľudia uvrhnutí nedobrovoľne. Aj tá môže byť prijatá ako Boží dar

¹⁰⁹ SÖLLE, tamtiež, s. 262 – 272.

¹¹⁰ SÖLLE, tamtiež, S. 273 – 276.

¹¹¹ SÖLLE, tamtiež, s. 289 – 291.

¹¹² SÖLLE, tamtiež, s. 298 – 302.

a dokonca dodatočne z dobrovoľnou, ale rozdiely medzi daným „osudom“ a slobodne zvoleným „žitím inak“ napriek tomu trvajú. Majetok vytvára závislosť, ničí dobré vzťahy v skupine, vytvára nadriadenosť a podriadenosť, moc, hranice, vojnu, pretože bohatstvo je treba chrániť. Jednota, účasť, solidarita odmietajú všetko, čo rozdeľuje a štiepi. Oslobodenie sa od túžby po vlastníctve sa zakladá na zjednotení s Kristom. Je to on, ktorý sa zjavuje v podobe chudobných, zločincov, prostitútok.¹¹³

Životný štýl a konzum, ktorý vedie k ničeniu Zeme, hubeniu druhov a foriem života na zemi, je možné korigovať. Sölle to nazýva „mystikou strednej cesty“. Ide o pozornosť tomu, kam investujeme svoje peniaze – nepodporovať anonymné investovanie napríklad do vojenského priemyslu, ale vedome sa sústrediť na firmy, ktoré sa chovajú ekologicky a sociálne či nakupovanie výrobkov, ktoré pri svojej výrobe neohrozujú zdravie a životy tých, ktorí ich vyrábajú (napríklad šitie odevov v továrňach v Číne, farbenie látok v Indii). Treba si uvedomiť, že niektoré veci nemôžeme vlastniť, kúpiť ani predáť.¹¹⁴

Vzdorovať neznamena nahovárať si, že sme schopní ochromiť vražednú mašinériu. Cieľ je politický: získať pre mier a spravodlivosť väčšinu, aby prestalo byť akceptované násilie. Porážky a nádej patria k náboženskej kultúre vzdoru. Sme a zostávame v rukách Božích - ale to je dôveryhodné len vtedy, ak súhlasíme s tvrdením Terézie z Avily, že Boh nemá iné ruky ako naše¹¹⁵ a teda je našou povinnosťou a zodpovednosťou konať.

Nenásilie - „Tichý krik“

Nenásilie nie je len chovať sa sporiadne v osobnom živote a plniť administratívne nariadenia. Nenásilná existencia znamená viac: uvažovať a jednať v spoločnom živote s ostatnými živými bytosťami. Vzorom je pre Dorothee kvakerská alebo gándhiovská tradícia. K násiliu, pod ktorým žijeme, patrí aj podvoľovanie sa násiliu. Existenciálny krok, vyjadrený pojmom „sloboda od

¹¹³ SÖLLE, tamtiež, s. 321 – 343.

¹¹⁴ SÖLLE, tamtiež, s. 346 – 349.

¹¹⁵ SÖLLE, tamtiež, s. 351 – 372.

násilia“ vedie preč od trpného rešpektovania násilia a zbabelosti. Zbavuje strachu pred políciou a štátnou mocou. Autorka uvádza ako príklady m. Gándhího, M.L. Kinga, H.D. Thoreaua.

Nenásilie môže byť úspešné len tam, kde je viera v Boha skutočne živá. Dobrovoľne prijaté utrpenie má premieňajúcu silu. Oprostenosť od násilia znamená vzdať sa túžby po víťazstve a vyhnúť sa porážke nepriateľa, ktorá by znamenala jeho poníženie. Mier, spravodlivosť, stvorenie sú vecou oboch strán. Aj protivník potrebuje vzduch, aby dýchal. Duch nepriateľstva nič nevyrieši. Štýl života založený na nenásilí dáva sociálne bezprávnym a bezmocným iný pocit – vlastnú dôstojnosť.¹¹⁶

V tejto súvislosti chcem spomenúť úvahu iného protestantského teológa, Miroslava Volfa, ktorý hovorí, že nenásilie rozbíja cyklus násilia. Svoje tvrdenie ilustruje na príklade Ježiša. Ježiš vytrpel násilie ako nevinná obeť. Tým vzal na seba agresiu svojho nepriateľa, pohltil ju, zničil. Odmietol automatizmus odvety „oko za oko, zub za zub“, ale snažil sa zlo prekonať aj za cenu vlastného života. Bol to druh sebakpresadenia, keď človek odmieta byť chytený do pasce napodobovania prejavov svojho nepriateľa, čím by sa stával jeho zrkadlovým obrazom. Nenásilie predstavuje radikálnu kritiku systému násilia a teroru.¹¹⁷

Vnímať „tichý krik“ v našom svete znamená zjednotiť sa s ním. V mystickom zjednotení nezískavame nový pohľad na Boha, ale iný vzťah k svetu. Vidíme Božimi očami, počujeme jeho ušami, hovoríme jeho ústami. Boh vidí to, čo je zneviditeľňované a nič neznamená. Nie jednoducho sa obracať do vnútra, ale stávať sa slobodný pre nový spôsob života: vidieť a počuť, čo vidí a počuje Boh, smiať sa a plakať tam, kde sa smeje a plače Boh.

V tejto súvislosti mystická modlitba nemôže byť charakterizovaná ako prosebná. Mocenský vzťah medzi Bohom a človekom sa premieňa na milostný. Závislosť človeka, ktorý hovorí druhému: „nemôžem bez teba žiť“, zvyšuje moju slobodu.

¹¹⁶ SÖLLE, tamtiež, s. 351 – 372.

¹¹⁷ VOLF, Miroslav. *Odmítnout nebo obejmout? Totožnost, jinakost a smíření v teologické reflexi*. Praha 3: Vyšehrad, spol. s r.o., 2005. S. 323.

Rastiem tým, že potrebujem niekoho, kto je iný a ruší moje hranice. Stávam sa krásnejší, keď za svoju krásu vd'ačím niekomu, kto má vo mne zaľúbenie a ktorého potrebujem. V tomto zmysle, keď láska borí nadvládu a stáva sa odkázanou na druhých, pôsobí modlitba ako jazyk lásky, ale aj vydanie sa Božej milosti – nie podriadenosť.¹¹⁸

2.2.3. Miesta mystickej skúsenosti Dorothee Sölle

Ešte skôr, ako Sölle rozoberá konkrétne miesta mystickej citlivosti, poukazuje na nasledovné veci v súvislosti so svojou mystikou: Po prvé - vyberá bežné veci dostupné všetkým obyčajným ľuďom, ženám i mužom, ako sú príroda, erotika, radosť, utrpenie, spoločenstvo. Tvrdí tiež, že mystická citlivosť je nám daná už od detstva. Dokumentuje to príbehmi z indiánskej, americkej kvakerskej, hinduistickej aj európskej kultúry. Kým v prvých troch spomínaných tieto rané zážitky sú brané vážne a tvoria tak základ ďalšieho náboženského a mystického rastu jedinca a tým aj komunity, v našej európskej kultúre sú potierané a banalizované, prehlasované za výmysly. Nič, čo sa nedá zhodnotiť peňažne, nestojí za povšimnutie. Zabúdame však, že s intenzitou, akou tieto zážitky ničíme u detí, ničíme ich aj v sebe. Uhasiť v človeku vnútorné svetlo je veľmi ľahké.¹¹⁹

Po druhé – vyvracia tvrdenie, že posvätenie, vytrhnutie a ponorenie – to, čo je na mystike mimoriadne – sa nás, obyčajných ne-mystikov netýka, pretože mystika sa pestuje len v náboženských inštitúciách k tomu určených. Cituje veľkého mystika Jána od Križa, ktorý hovorí, že Boh toto vznešené poslanie nevyhradzuje len určitým dušiam, ale chce, aby ho zakúsili všetci. No nachádza len málo tých, ktorí mu dovoľia konať pre nich vznešené veci. V netheistických náboženstvách sa hovorí o „osvietení“, v theistických o „zjednotení“ Boha a duše – unio mystica.¹²⁰ Odvoláva sa aj na majstra Eckharta, ktorý ubezpečoval, že Boh nedáva dary len preto, aby človek mal dar a uspokojil sa s ním. Všetkými obyčajnými darmi nás pripravuje na ten jeden jediný, ktorým je on sám!¹²¹ Veta „Všetci sme mystici.“

¹¹⁸ SÖLLE, *Mystika a vzdor*. S. 395 – 401.

¹¹⁹ SÖLLE, *tamtiež*, S. 26 – 33.

¹²⁰ SÖLLE, *tamtiež*, S. 33 – 36.

¹²¹ SÖLLE, *tamtiež*, S. 43.

obstojí iba za predpokladu, že dôstojnosť človeka sa zakladá na stvorení človeka k Božiemu obrazu. Podľa citátu od majstra Eckharta nám chýbajú dve veci: pokora od základu srdca a prudká túžba. Kto má v sebe tieto dve veci, tomu sa Boh nemôže odoprieť.¹²²

Po tretie - neuspokojuje sa s tradičným modelom troch ciest klasickej mystiky – očistenie – osvietenie – zjednotenie. Prečo máme začínať očisťovaním, pokáním? Necháva sa inšpirovať Matthewom Foxom a jeho mystickou cestou spirituality stvorenia. Vychádza pritom z Gn 1, 1-31, kde na konci každého dňa pisateľ konštatuje: „A bolo to všetko veľmi dobré.“ Podľa toho cesta mystiky by mala začať úžasom a vďačnosťou nad stvoriteľským počínom Hospodina. Úžas, údiv sú spôsoby, ako chváliť Boha aj bez toho, aby sme Ho priamo menovali. Úžas nám umožňuje tešiť sa z vecí len tak pre ne samé, bez toho, aby sme si ich potrebovali prisvojiť či ovládať ich. Ďalšou cestou mystiky je podľa nej oprostenie. Naša schopnosť oprostenia (lepší výraz v slovenčine snáď oslobodenie) by sa mala týkať v prvom rade rastúcej závislosti na konzume akéhokoľvek druhu. Tretím zastavením má byť uzdravovanie. V miere, v akej sme uzdravení, sme schopní aj uzdravovať. Len uzdravujúci sa človek je schopný vzdorovať spoločnosti orientovanej na smrť, zánik a usilovať o jej premenu.¹²³

Takto postavené predpoklady vnímania miest mystickej skúsenosti sú otvorené mysliam aj vlažných kresťanov, či dokonca ľuďom bez vyznania, ktorí len jednoducho chcú byť otvorení vnímaniu krásy, dobra, radosti, tešiť sa z blízkosti partnera alebo spoločenstva priateľov, či naopak, dať zmysel svojmu utrpeniu, alebo utrpeniu či smrti svojich blízkych, alebo vysporiadať sa so svojou vlastnou konečnosťou. Aj toto je faktor, pre ktorý Dorothee Sölle dokázala zaujať široké spektrum svojich čitateľov a poslucháčov.

Miestami mystickej skúsenosti sú pre ňu Príroda, Erotika, Utrpenie, Spoločenstvo, Radosť a Smrť. Pokojne to pre niekoho môže byť aj práca, šport,

¹²² SÖLLE, tamtiež, S. 72 – 73.

¹²³ SÖLLE, tamtiež, S. 134 – 140.

hudba. Tieto miesta sa ponúkajú prirodzene, nie ako miesta vytvárané umelo, kde existujú extrémny ako ezoterika, drogy, sebatrýznenie.¹²⁴

Príroda

Prírodu chápe ako miesto vnímané s láskou, úctou, súcitom a zároveň prostriedok, ktorý nás môže viesť k Bohu ako „prameňu všetkého dobra“. Príroda nie je náhražka Boha. Zrkadlí Boha, ale nie je božská. Je a zostáva Božím stvoriteľským dielom. Popri tom však odmieta dualistické kategórie, ktoré sa odvodzujú od rozdielu medzi Stvoriteľom a stvorením. Považuje ich za násilne vykonštruované ako dôsledok jednostranne pochopeného príkazu podmaniť si zem (Gn 1,28). Mystici namiesto buď – alebo rozmýšľajú v kategóriach to – i ono.

Tak ako medzi Bohom a človekom je vzájomná závislosť, pretože láska nie je možná bez vzájomnej závislosti a odkázanosti, tak aj vzťah príroda – človek je obojstranný. Človeku bola daná príroda do vienka, aby ju obhospodaroval a podmaňoval si ju, na druhej strane je na fungovaní prírody závislý (rastliny, fotosyntéza, kyslík na dýchanie, počasie, pitná voda, orná pôda atď). Jedno je o tom vedieť – mať naučené alebo odpozorované vedomosti, ale iné je zmeniť prístup, oslobodiť sa od konzumnej mentality, pripustiť, že príroda nie je žiadne TO, určené k spotrebe, ale je to žijúce TY.¹²⁵

Erotika

Podľa Dorothee Sölle je pre sexualitu eros tým, čím je pre náboženstvo mystika. Tak ako mystika je silou ženúcou vpred, dynamikou, ktorá chce spojiť rozdelené, je aj erotika silou, ktorá je plná energie, výbušná, narúša pravidlá a role. Otázka, či je láska božského pôvodu, alebo súvisí len s ľudskou pudovosťou, vychádza z odtrhnutia životných súvislostí a má základ v patriarchálnom myslení. V kresťanstve sa nosným pojmom stalo agapé, pretože odkazuje na Božie sklonenie sa k ľudstvu v Kristovi, a to nezaslúžene, len na základe Božej milosti, naproti čomu erotika volá po pozdvihnutí sa nižšieho k vyššiemu úsilím človeka.

¹²⁴ SÖLLE, tamtiež, S. 143.

¹²⁵ SÖLLE, tamtiež, S. 153 – 162.

V orthodoxnej teológii Boh miluje človeka, ale nepotrebuje ho, stačí si sám. Vzájomná láska ľudí, ich vzájomná odkázanosť na seba je z tohto pohľadu niečo úplne iné, ako ich vzťah k Bohu. Mystika podľa Sölle však približuje k sebe božskú a ľudskú lásku. Šalamúnova Pieseň piesní, či takzvaná svadobná mystika Bernarda z Clairvaux popisujú vzťah medzi Bohom a jeho ľuďom ako milostný.¹²⁶

Mystika dekonštruuje uznávané spoločenské role nadriadenosti a podriadenosti, aktivity a pasivity. Sloboda definovaná ako sloboda od závislosti rezignuje na mystickú úplnosť. Aní privlastnenie si toho druhého nie je riešením. Priestorom mystiky erosu je posvätenie sveta. Bezvýhradnému vzájomnému otvoreniu nezodpovedá totalita vylučujúca všetkých ostatných, ale prijatie inakosti toho druhého – iného.¹²⁷

Utrpenie

Základom mystiky utrpenia je nerentabilná láska. Požičiava si vyjadrenie K. Rahnera, ktorý hovorí, že určite každý človek bol postavený pred okamžik milovať bez odmeny, dôverovať bez záruky, riskovať tam, kde sa zdá, že ide len o nezmyselné dobrodružstvo, ktoré sa nikdy nemôže vyplatiť.¹²⁸

Dorothee Sölle rozlišuje medzi dolorizmom a compassio. Dolorizmus je túžba po utrpení. Za účelom zjednotenia sa s Kristom v jeho utrpení a smrti na kríži sa zbožné duše vydávajú dobrovoľne prílišnej askéze, pokániu, obmedzovaniu a sebatrestaniu, navyšujú si kríž, ako keby nestačili tie bolesti a trápenia, ktoré sú nevyhnutne prítomné v bežnom živote. Takáto účasť na kríži je pre mnohých kresťanov dôležitejšia ako oslava Zmŕtvychvstania. Compassio – spoluutrpenie vzniká tvárou v tvár reálnej situácií nevinne trpiacich zo solidarity s nimi. Je to spoluutrpenie s Kristom a so všetkými trpiacimi. Cituje Jána od Kríža, ktorý hovorí, že tento druh utrpenia nie je na človeka uvalený ako choroba, ani si ho nevolí v askéze sám, ale vzniká zo vzťahu k svetu – z bolesti k neoslobodenému svetu. Solidarita s obeťami dejín a obetavosť pre vec porazených nesú vždy so sebou

¹²⁶ SÖLLE, tamtiež, S. 165 – 170.

¹²⁷ SÖLLE, tamtiež, S. 186 – 187.

¹²⁸ SÖLLE, tamtiež, S. 195.

riziko utrpenia. Kristus v osudoch týchto maličkých, prehliadaných, vykorisťovaných trpí a visí na kríži až do skončenia sveta. Ale ak to domyslíme aj ďalej, potom spolu so zvieratami, rastlinami, drancovanými lesmi a nerastným bohatstvom trpí aj celá naša Zem.¹²⁹

Spoločenstvo

Vzťah individuality k spoločenstvu, slobody k bratstvu je potrebné premýšľať a budovať stále znovu – neustále. Skupina, komunita, spoločenstvo nie je len súhrn jedincov, ale má aj význam vzťahujúci sa k celku, k vnútru. Nejde o kolektívnu mystiku, hraničiacu s davovou psychózou a naháňajúcou strach, ale vzájomnosť, výmenu skúseností, ako sa Sölle odvoláva na Eckharta. Spoločenstvo, pokus „žiť spoločne ako bratia a sestry“, je vedomým odmietnutím samoty s Bohom. Skúsenosť vnútornej sily a naplnenosti chce byť zdieľaná. Spoločenstvo má posilňovať jednotlivca, jednotlivec zase spoločenstvo.

Mystický podiel na vykúpení spája jednotlivcov, ktorí na vykúpení pracujú, ale sami by ho dosiahnuť nemohli. Spoločným pojmom, ktoré má členov spoločenstva spájať, je priateľstvo.¹³⁰ Odvoláva sa na Martina Bubera, podľa ktorého subjekt je zakorenený v realite. A v tejto realite všedného dňa „tu“ a „teraz“ stretáva Boha nepredvídateľnými spôsobmi vo vzťahu Ja – Ty. Z tohto vzájomného vzťahu potom vyrastie „My“, ktoré však je odlišné od kolektivismu „ono sa“. Iba ľudia, schopní jeden druhého oslovovať Ty, sú schopní si hovoriť medzi sebou „My“. Takéto spoločenstvo sa neuzatvára do seba, pretože sa neustále vzťahuje k uskutočneniu, k budovaniu spoločenstva s Bohom, novému počiatku.¹³¹

Radosť

Radosť dáva autorka do súvisu s časom a s pozornosťou. Obidva pojmy sa spájajú s dianím „tu“ a „teraz“. Namiesto starania sa o to, čo budeme jesť a piť, čo si oblečieme (Mt 6, 25nn), kedy a ako niečo vykonáme, zostávame v prítomnosti. Nemyslíme na nič iné, len na to, čo robíme práve teraz a tu. Tomu venujeme svoju

¹²⁹ SÖLLE, tamtiež, S. 198 – 202.

¹³⁰ SÖLLE, tamtiež, S. 220 – 223.

¹³¹ SÖLLE, tamtiež, S. 229 – 231.

plnú pozornosť. Musíme sa to naučiť – a dá sa to naučiť. Byť tu pre človeka, ktorý nás potrebuje, či pre znečistené životné prostredie – musí byť založené na pozornosti – inak sa zvrhne na akcionizmus. Oblúbený autor Dorothee Sölle C.S.Lewis tomu hovorí „som to, čo robím“. Ide o pozornosť životu „Teraz“. Pozornosť voči každému triviálnemu úkonu (napríklad umývaniu riadu) nám umožňuje žiť v každom okamžiku: teraz, tu, dnes. Na Západe je moderné hovoriť „nemám čas“. Považuje sa to za znak kvality a úspechu. V skutočnosti je to nedostatok pozornosti.

Pozornosť je predpokladom radosti. Radosť v mystickom zmysle je radosť bez pripútania sa k objektom alebo skúsenostiam slasti. Je to skôr radosť „v“, ako radosť „z“. Radosť, smiech, potešenie, tanec rušia zavedené hranice medzi sekulárnym a sakrálnym. Aj v Biblii sú obrazy, kde vnútorná radosť je prejavená tancom a spevom (napríklad kráľ Dávid tančiaci pred Archou).

K prejavom radosti patrí aj schopnosť chváliť. Chválenie je estetický akt, pri ktorom je niečo vnímané, velebené, ospevované. Je to s láskou vyťahované z tmy na svetlo. V súčasnosti panuje veľká duchovná chudoba a neschopnosť chváliť život. Oveľa ľahšie, ako chváliť je reptať proti tomu, čím a ako nám život ublížil, čo nám odoprel. V stredovekých duchovných pokynoch sú časté varovania pred duchovnými stavmi malátnosti, lenivosti, rozmrzelosti, tuposti. Neschopnosť kričať a jasat', preklínať a modliť sa bola považovaná za nešťastie.¹³²

Smrť

Kým vyššie uvedené miesta mystickej skúsenosti rozviedla spolu v diele *Mystika a vzdor*, smrti venovala osobitnú knižku. Prečo asi? Čo pre ňu smrť znamenala? Čím pre ňu bola? Tým, že *Mystika smrti* je len fragmentom – vlastná smrť jej zabránila dokončiť ju, získala podľa mňa osobitné postavenie. Uvažovala som zaradiť Smrť do dôrazov mystickej cesty. Nakoniec som však rešpektovala úmysel autorky „popísať smrť ako jedno z miest mystickej skúsenosti, ... uvažovať o konečnosti a večnom živote dohromady“. ¹³³ Sölle si všíma smrť z dvoch

¹³² SÖLLE, tamtiež, S. 244 – 257.

¹³³ SÖLLE, *Mystika smrti*. S. 63.

aspektov: ako individuálnu realitu, pred ktorou nikto nemôže ujsť, a nemôže sa dať zastúpiť a ako udalosť, ktorá hoci je osobná, má dopad aj na iných – príbuzných, priateľov, komunitu.

V staroveku i v stredoveku bola smrť všadeprítomná. Lekárska starostlivosť bola na nižšej úrovni, choroby a epidémie boli častejšie, priemerný život bol len zlomkom toho, čo je teraz. Ľudia sa báli smrti rovnako ako dnes. Ale mali zbierku rituálov, ktoré im pomáhali sa so smrťou vyrovnávať a oslobodzovať sa od strachu z nej. Tieto rituály zahrňovali predovšetkým dva prvky: výzvu k pokániu – memento mori – pamätaj na smrť a pohrebné obrady a všetko, čo im predchádzalo a nasledovalo. Pominuteľnosť a rovnosť pred smrťou boli súčasťou inak veľmi stavovsky rozdelenej spoločnosti. V súčasnosti je smrť vytlačovaná zo spoločnosti na okraj. Ako je spoločnosť stále hmotne bohatšia a lepšie zabezpečená, mizne povedomie konečnosti a smrti. Delenie spoločnosti na úspešných víťazov a neúspešných „lúzrov“ prehlbuje nerovnosť. Tá sa prenáša aj do úvah o smrti.¹³⁴ Orientácia na mladosť, silu, zdravie, úspech, aktivitu, pretváranie života za pomoci génových mutácií a prílišná technologizácia viedli k tomu, že človek žijúci v „akčnom móde“ sa nedokáže vysporiadať so situáciami, v ktorých nemôže robiť nič, kde naráža na svoje medze. Bezmocnosť, prejavy slabosti, choroba, smrť sa preto prehládajú a popierajú ako nenáležité. Človek však tým stratil kus svojej duše. Jeho schopnosť truchliť, túžiť a spomínať bola narušená. Ani vo svojom nešťastí nemôže, nechce a nevie byť nešťastný.¹³⁵

Umieraniu sa človek učí, keď si uvedomí, čo mu odkazujú hroby na cintorínoch: „Čím ste vy, boli sme i my, čím sme my, budete i vy“. Čím skôr si to začneme uvedomovať, tým lepšie. Spriatelenie sa s touto myšlienkou nás môže viesť k slobode, uvoľneniu i humoru: nemusím niesť všetko, až zomriem, svet sa nezborí, učím sa vzdávať moci aj vplyvu. Život je nám požičaný, zverený. My nie sme jeho garantom. To nie je len filozofické poznanie – súvisí s vierou v iného garanta života.¹³⁶

¹³⁴ SÖLLE, tamtiež, s. 21 – 27.

¹³⁵ SÖLLE, tamtiež, s. 33 – 34, 41 - 43.

¹³⁶ SÖLLE, tamtiež, s. 35 – 38.

Sölle odmieta lacné náboženské útechy o opätovnom stretnutí sa s blízkymi na „druhom brehu“. Podľa C.S.Lewisa, jej obľúbeného autora, ak k Bohu pristupujeme s tým, že našim cieľom nie je on sám, ale chceme ho použiť ako cestu, prostriedok, prevozníka, radšej k nemu nemáme pristupovať vôbec. Takéto úvahy nevyjadrujú lásku k Bohu, ale užitočnosť Boha.

Na jednej strane – mystické spojenie – extrapolácia založená na nepočetných a krátkych skúsenostiach získaných tu na zemi. Na strane druhej – vzkriesenie tela – deklarované kresťanskou teológiou. Oboje sú bianko šeky. Realita bude pravdepodobne úplne iná ako naše predstavy.¹³⁷ Smrť je neprenosná. Tam, kam človek odchádza, odchádza sám. Smrť je smrťou jednotlivca. Vplyv, aký mali ľudia na náš život – dobrý, či zlý – je v tomto okamihu ukončený bez ohľadu na súcit a podporu. Heslo „memento mori“ je prípravou na vlastnú smrť.

Je ale moja smrť mojím majetkom? Patrí naozaj iba zomierajúcemu jedincovi a jeho egu? Dorothee Sölle vychádza z diela filozofa a spisovateľa Michaela Mayera, ktorý cituje filozofa Emanuela Lévinasa: „Smrť nevyvoláva moja smrť, ale smrť milovanej osoby, druhého človeka, ktorého milujem viac než svoje vlastné bytie. To, čomu sa hovorí trochu devalvovaným slovom láska, je skutočnosť, že ma smrť druhého rozochvieva viac, než tá moja... Môj vzťah k smrti nevytvára strach zo smrti, ktorá čaká mňa samého, ale prijatie smrti druhého človeka.“ Cieľom náboženstva nie je sloboda jednotlivca, ale schopnosť vtiahnutia, ktorú Buber vyjadril spojeniami: „on je ako ty“, či „na počiatku bol vzťah“.¹³⁸

Dorothee Sölle si dáva otázku: Ako sa dá smrť znovu integrovať do našich životov namiesto súčasného vytesňovania a popierania? Čo znamená jej prijatie a ako skoncovať s nepriateľstvom voči smrti? Znova čerpá z M. Bubera, ktorý vychádza z Gn 1,1 a hovorí: „Na počiatku bol vzťah.“ Aj výsledkom feministickej teológie nie je osamelé „Ja“ a osamelé Božstvo, ale ich vzájomná vzťahovosť, v ktorej Boh aj ľudia iba vznikajú. Boh sa inkarnuje, rodí sa do sveta a ľudia jednajú v súlade s Ním vtedy, keď uskutočňujú spravodlivosť a lásku.

¹³⁷ SÖLLE, tamtiež, s. 49 – 52.

¹³⁸ SÖLLE, tamtiež, s. 53 – 55.

Tento proces zahrňuje dva prvky: odkázanosť, potrebnosť, potrebu druhých, aby mohol povstávať k životu, a oslobodzujúcu tvorčiu silu, živosť, ktorá je upotrebená. Potrebuješ ma a budem upotrebený – potrebujem ťa a budem upotrebená. Táto vzájomnosť je „dobrou mocou“ – obe strany majú podiel na moci života. Vzájomnosť a rovnocennosť – nie podriadenosť a nadriadenosť. Nie premoženosť ale umožnenosť. Pomenovávať Boha pojмами kráľ, vojvodca, víťaz, sudca, otec síce vyjadrujú čiastočnú pravdu, ale v patriarchálnej spoločnosti boli používané v zmysle hierarchického pyramidálneho modelu. Dobrá teologická tradícia preto toto ostrie korigovala a hovorila o Bohu tiež ako o služobníkovi, obvinenom, úbohom.

Pre vyjadrenie vzťahu medzi Bohom a človekom nestačí metafora rodičovskej lásky. Máme sa stávať Božími priateľmi a priateľkami. Aj pri zdarnom osamostatnení sa dospelých detí od rodičov vzniká priateľstvo, založené na uspokojovaní vzájomných potrieb. Prijatie smrti nie je popretím jej bolesti, jej neznesiteľnosti, ale pokusom zahrnúť ju do rytmu stvoreného života. Cez smrť vstupujeme do „kolobehu Zeme“. Keď vo svojom živote vnímame Božiu imanenciu a prítakáme jej – keď v našom živote zakúšame svätosť, lebo sa v ňom „deje“ Boh, potom je možné toto zakúšať aj v smrti. Biblia hovorí, že sme „zapísaní do Knihy života“. Boh je pamäť – Božia večnosť je tým, čo nevlastníme, ale máme na nej podiel.¹³⁹

2.3. Zhrnutie významu Dorothee Sölle

Dorothee Sölle svojim životom a dielom významne ovplyvnila vývoj teologického myslenia v 20. storočí. Spolu s J.B. Metzom a J. Moltmannom patrí k najvýznamnejším reprezentantom politickej teológie. Spolu s E.Sch. Fiorenza je pokladaná za jednu zo zakladateľiek spirituality a teológie žien. Vo svojich dielach sa usilovala priblížiť nosný obsah kresťanstva modernému človeku v sekulárnej spoločnosti a povzbudiť ho k činnosti. Teória a prax kresťanstva pre ňu boli dve stránky jednej mince.¹⁴⁰

¹³⁹ SÖLLE, tamtiež, s. 103 – 114.

¹⁴⁰ HECZKO, tamtiež.

Považovala za nevyhnutné reagovať na najväčšie výzvy nového veku, totiž marxizmus, stav sveta po holokauste a alarmujúci stav krajín tretieho sveta – od hospodárskeho, cez politické, až po enviromentálne zneužívanie týchto krajín a ľudí žijúcich v nich. Boh má iba naše ruky, hovorievala, aby dala dôraz na nutnosť prechodu od slov k činom. Boh je pre ňu trpiaci, plačúci, majúci účasť na utrpení svojho ľudu. Nie je to Pantokrator, ale Boh kráčajúci so svojim ľuďom, nesúci jeho kríž.

Mystika je v tomto zmysle pre Sölle dôležitou témou. Nie je len náhodným vzopätím na skonku života, ale je prítomná v celej jej teológii. Razila zásadu demokratizácie mystiky, kde mystika nie je len pre úzku, dokonalú časť kresťanov, ale dotýka sa každého. Jej úmyslom je ukázať, ako žiť mystiku v dnešnom svete, ktorý sa vyznačuje konzumom, nadbytkom, materializmom, individualizmom, pluralizmom. Ide jej o dospelú mystiku tohto sveta, kde mystika a politicky angažované jednanie sú bezprostredne prepojené. Ako príklad použila rad osobností z rôznych oblastí života a z rôznych období: Františka z Assisi (12. storočie), L.N.Tolstoj (1828 – 1910), M. Gándhí (1869 – 1948), D. Day (1897 – 1980), M.L. King (1929 – 1968) a iní. Tí všetci pochopili cestu nasledovania Ježiša Krista ako angažovanie sa, dobrovoľnú obeť, prijatie obmedzení, stratu image, kariéry, dokonca života - to všetko však prináša mystickú radosť a posilňuje schopnosť prežívať šťastie.¹⁴¹

V tomto zmysle nie je pre ňu dôležitá asketická ekvilibristika. V živote máme dostatok utrpenia. Ak sa mu nedá vyhnúť a odstrániť ho, je potrebné ho prijať a dať mu zmysel. Rovnako zdroje pokoja, radosti, naplnenia, „dobitia bateriek“ vidí v bežných veciach každodenného života – v prírode, erotike, spoločenstve, radosti, ale aj v utrpení a smrti, ktorá je pre ňu momentom najväčšieho zjednotenia s Bohom – znamením našej konečnosti a vzkriesenia zároveň.

¹⁴¹ ZIMMWRLING, *tamtiež*, s. 233 – 235.

3. Rozdiely, podobnosti a perspektívy mystických ciest Otca Sofronija a Dorothee Sölle

V predchádzajúcich dvoch kapitolách som sa venovala každému protagonistovi zvlášť. Poukázala som na ich východiská, dôrazy, prípadne miesta mystickej skúsenosti. V tejto kapitole chcem v prvom rade zhrnúť uvedené formou porovnávacej tabuľky. Heslovitým spôsobom tu porovnávam ich názory a reflexie, ktoré tvoria obsahovú náplň dôrazov a miest mystickej citlivosti. U niektorých sa ešte zastavím osobitne. V tejto súvislosti považujem za potrebné zdôrazniť, že porovnanie nechcem uskutočniť v konfrontačnom tóne – koho mystika je lepšia alebo horšia. Práve naopak. V duchu ekumenického rozvažovania hľadám prieniky, prípadne rovnaké závery vyjadrené len inými slovami a výrazovými prostriedkami. Nakoniec chcem v rovnakom duchu naznačiť perspektívy a možnosti využitia ich duchovných ciest a mystických skúseností pre človeka súčasnosti.

3.1. Zhrnutie rozdielov a podobností

Východiská a dôrazy	Otec Sofronij	Dorothee Sölle
Rodinné zázemie	Bohatá rodina, prístup k vzdelaniu v humanitných vedách	Dobre situovaná rodina, vdelanie vysokoškolské humanitne, neskôr aj teologické
Začiatky dospelosti	1. svetová vojna, revolučné dianie v Rusku, potom život v slobodnom demokratickom svete	2. svetová vojna, potom život v slobode a v demokracií
Existenciálne otázky po zmysle	Aký je Boh, keď dovoľuje vojnu, zabíjanie, smrť? Je dobrý? Je mocibažný?	Boh je mŕtvy? Archetypy milosti nefungujú
Hľadanie odpovede	V mimokresťanských – východných náboženstvách a meditáciach, no nenachádza	V teológii „smrti Boha“. Prichádza k záveru, že Boha treba premýšľať inak. Ponímať Boha ako Vládcu, Pána, všemohúceho,

Východiská a dôrazy	Otec Sofronij	Dorothee Sölle
		autoritatívneho Otca – už nefunguje
Postavenie Boha	Boh je Bytie samo o sebe. My máme svoje bytie od neho. Nakoľko sme zakotvení v Bohu, natoľko sme mimo smrť, teda veční	Sekularizmus robí Boha nadbytočným, dosadzuje na jeho miesto samotného človeka. Garantom identity už nie je Boh, ale človek sám utvára svoju hodnotu a jedinečnosť. Sústredenosť na výkon a nekonečné súťaženie o pozície človeka odcudzuje. ¹⁴²
Východiská z krízy	Modlitba, účasť na liturgiách, zážitok Boha (nestvorené svetlo) – rozhodnutie pre mníšsky život na Athose. Stretnutie so starcom Silvánom	Teológia oslobodenia, feministická teológia, angažovanosť. Vzory v politickom, spoločenskom, náboženskom živote naprieč vekom a náboženstvám
Vzťah k Bohu Stvoriteľovi a Pánovi „sveta a neba“	Boh je Pán. Zachováva hierarchiu. Človek je závislý na Bohu. Vzťah človek – Boh je vertikálny.	Boh je Pán, Otec, Najvyšší, ale zároveň nás potrebuje. Boh nemá iné ruky ako naše. Preto spolupráca. Vzťah človek – Boh je horizontálny.
Vzťah k Ježišovi ako Bohočloveku	Nedostižný Boh sa nám dáva poznať. Ježiš je Spasiteľ, ak mu uveríme a sme mu vďační. Je potrebné úsilie o osobnú dokonalosť cestou modlitby, pokánia, askézy. Ak výjdem s bratom, výjdem s celým svetom.	Ježiš je brat. Zdieľa s nami náš osud. Treba sa angažovať za slobodu, ale mierovo, nenásilne. Boh je „tichý krik“. Vzory: Gándhí, M.L.King., D. Hammarskjöld, D.Day.
Zbožnosť	Individuálna (modlitba, askéza ako obmedzovanie jedla, spánku, ale nie za cenu ohrozenia života a zdravia, pokánia, vedomie vlastnej ničoty). Účasť na bohoslužbách a prijímaní	Obyčajný život medzi ľuďmi. Naša činnosť je našou zbožnosťou i našou bohoslužbou. Askéza len ako trpezlivé znášanie problémov, ktoré prináša život. Návrat k jednoduchosti, odklon od

¹⁴² IVASCHIV, *Výhody a medze demokratizace mystiky Dorothee Solle*. S. 11 – 12.

Východiská a dôrazy	Otec Sofronij	Dorothee Sölle
	sv. Tajín. Všetko je milosť Božia.	konzumného života a nadbytku. Menej, menšie, jednoduchšie.
Cirkev a spoločenstvo	Vernosť cirkvi a tradícií je dôležitá. Dogmy zapracovať do svojho života. Najmä dogmu o Trojici. Trojica je spoločenstvo – vzor pre komunitu. Liturgia je slávenie, zadržuje trestajúcu Božiu ruku.	Cirkev vôbec nespomína, ani sviatosti a bohoslužbu. Spoločenstvo je jedným z miest mystickej skúsenosti, ale ide skôr o sekulárne spoločenstvo, ktoré sa utvára pri spoločnom diele.
Hriech	Je osobný. Sme padlí ľudia (prvý Adam). Oplakávať svoj pád, svoje hriechy, dar slz ako znak pravého pokánia. Potreba Božej milosti.	Hriech jednotlivca vôbec nespomína. Pavlovo učenie o hriechu premýšľa ako spoločenský hriech – hriešnosť sveta (kapitalizmus, útlak a vykorisťovanie ľudí a tvorstva, drancovanie prírody a matky Zeme). Dar slz = súcit so svetom a trpiacimi (plačúci Boh)
Sloboda človeka	Schopnosť a možnosť prikloniť sa k Zlu	Schopnosť byť dobrý
Dejiny sveta a spásy	Modlitby a zbožnosť zadržujú a odvracajú Boží trest – dopad Jeho spravodlivosti	Protestné akcie brzdia a spomaľujú rozvoj kapitalizmu, zbrojenia, rýchlosť ničenia planéty. Nemusíme mať všetko v rukách. Boh krúti kolesom dejín
Mier a kráľovstvo Božie	Bude vo svete, ak dokážem výjsť so svojim blížnym. Kráľovstvo Božie je v nás. Odhalí sa v plnosti, keď dosiahneme zbožštenie	Kráľovstvo Božie je tu a teraz. Záleží od našej aktivity, či ho umožníme.
Povolanie k svätosti	Kňazi a mnísi majú osobitné povolanie a zodpovednosť. Mních je prorok (má si to uvedomiť a podľa toho žiť).	Osobitné povolanie k svätosti neexistuje. Všetci sme k nej povolani tam, kde sme.

Východiská a dôrazy	Otec Sofronij	Dorothee Sölle
Potreba Božej milosti	Na mnohých miestach zdôrazňuje jej potrebu	Milosť Božia je potrebná, ale dôraz je na činnosti človeka, na „vzdore“
Boh je vzťah	Premýšľa o ňom na základe dogmy o Trojici, a na základe príkazu lásky k Bohu a k blížnemu	Rovnocennosť, spolupráca, láska – milenecká zamilovanosť
Mystika	Asketický realizmus. O mystike hovorí zdržanlivo. Zachováva tajomnosť a intimitu mystických zážitkov, vytrženie a iných úkazov. Viac o duchovnom živote, jeho hĺbkach, osvietenosti. Je presvedčený, že v bežnom živote nie je možné dodržať takú hĺbku duchovného života ako v káštore, cenou je čiastočná strata osvietenia.	Demokratizácia mystiky. Otvorene hovorí o mystike. Mystické cítenie je zakotvené v každom človeku. Je potrebné si to uvedomiť a túto citlivosť rozvíjať. Všetci sme mystici.
Dôrazy mystiky, resp. miesta mystickej skúsenosti	Svetlo, sloboda, askéza, pokánie, umelecká tvorba a ikonopisectvo, zbožštenie, hesychia, modlitba, najmä Ježišova modlitba	Príroda, spoločenstvo, erotika, utrpenie, radosť, smrť.
Život ako cesta	Žitá teológia – najvyššia forma stretnutia s Hospodinom ako osobným Bohom. Umenšit' seba, dať priestor Bohu, zmeniť svoj život v prospech Boha. Cieľom spirituality a mystiky nemá byť zážitok, moje uspokojenie, ale Boh. (Nežijem už ja...)	Cesta – učiť sa ako výjsť zo seba, odpovedať na výzvy, ktoré pred nás život stavia. V spoločnosti panuje hlad po mystike a spiritualite, ale po ich zážitkovej forme. Pravá spiritualita a mystika nie sú krátkodobé hromadenie zážitkov, ale je to celoživotná cesta. Brat' Boha vážne.

Pri niektorých bodoch sa chcem pristaviť a porovnať ich podrobnejšie. V prvom rade je to najviac do očí bijúci rozdiel: vertikálna Sofronija a horizontálna Dorothee Sölle. U Sofronija je prvoradý vzťah k Bohu. Od prikázania „Milovať budeš Pána, svojho Boha, celým svojim srdcom, celou dušou, celou myslou a celou silou“ (Mk 12,30) odvodzuje povinnosť lásky k blížnemu v súlade s druhým prikázáním: „Milovať budeš svojho blížneho ako seba samého“ (Mk 12,31). Láska k blížnemu, ktorá doznáva svoj vrchol v láske k nepriateľovi, je možná len na základe osobného zdokonaľovania sa, pokánia, askézy a modlitby ako neustáleho pokroku v láske k Bohu. Akoby chcel povedať: Kto nemiluje Boha, nemôže milovať ani blížneho. Vzťahy medzi ľuďmi pomeruje tiež výrazne vzťahom lásky v Trojici. Dorothee Sölle uvažuje ináč. Boh nemá iné ruky ako naše. Akoby stavala svoj vzťah k Bohu na konštatovaní „Kto nemiluje svojho brata, ktorého vidí, nie je schopný milovať Boha, ktorého nevidí“ (1J 4,20), či na výrokoch, že viera bez skutkov je mŕtva (Jk 2, 14–26), resp. na Ježišovom dôraze pre účasť na Božom kráľovstve: Čokoľvek ste (ne)urobili jednému z týchto najmenších, mne ste (ne)urobili (Mt 25,31–46).

Druhým bodom hodným zreteľa je vzťah k Cirkvi, liturgií, dogmám. Pre Sofronija je vzťah k všetkým týmto veličinám dôležitý. Aj individuálny pokrok v duchovnom živote je preňho neodmysliteľný bez Cirkvi, prijímania svätých tajín a uvažovaní o dogmách (najmä o Trojičnej dogme) ako dôležitom článku nielen teorie, ale aj praxe. Dorothee Sölle preferuje stanovisko, že naša činnosť je našou zbožnosťou a bohoslužbou. Takisto spoločenstvo vníma širšie, nie ako náboženské, ale záujmové, pričom záujmom spájajúcim jedincov môže byť okrem modlitieb aj starostlivosť o núdzných, či pobyt v prírode alebo iné prospešné aktivity. V tomto sa názorovo podobá matke Márii Skobcovej, pravoslávnej mniške, pre ktorú jej sociálna angažovanosť a solidarita s potrebnými predstavovala stred jej duchovného života a súčasť cesty k jej celistvosti.¹⁴³

Tretou oblasťou, ktorej by som sa rada dotkla, je hriech, poslušnosť, zodpovednosť. Sofronij vníma hriech ako výsostne osobný, ako príčinu straty

¹⁴³ NOBLE a kol. *Mnohohlas pravoslávnej teologie ve 20. století na Západě*. S. 166. O Márii Skobcovej podrobnejšie s. 166 – 174, 75 – 81, 223 – 225.

rajskej nevinnosti a Božej blízkosti. Človek je zodpovedný svojim konaním za svoju situáciu, za to, či bude s ponúkanou Božou milosťou spolupracovať, alebo nie. Sloboda vyvolať si Boha, alebo sa obrátiť proti nemu súvisí so zodpovednosťou za svoju budúcnosť v Božom kráľovstve. Poslušnosť je vnímaná ako žiaduca voči dodržiavaniu Božích prikázaní, tiež ako samozrejmy atribút na duchovnej ceste, a to najmä voči starcovi, po tom, ako si ho kresťan slobodne a zodpovedne nájde, aby mu pomáhal stúpať po rebríku dokonalosti. Pokánie, askéza a oplakávanie svojich hriechov sú považované za samozrejmosť. Dar slz je prejavom hĺbky pokánia a ľútosti nad svojou hriechnosťou. Naproti tomu Dorothee Sölle o osobnom hriechu nehovorí. Hriech pre ňu existuje len ako politický, sekulárny hriech, a to napriek tomu, že zreteľne vníma a kritizuje bezprávie vo svete.¹⁴⁴ Naproti tomu slepú poslušnosť ostro kritizuje a odsudzuje, najmä na príklade plnenia príkazov pri udalostiach druhej svetovej vojny, vedúcich k holokaustu. Odmieta kolektívnu vinu a apeluje na osobnú zodpovednosť. Angažovanosť v prospech núdzných, utláčaných, marginalizovaných je tou najvyššou prioritou. Plačúci a trpiaci Boh, súcitný s utrpením ľudí je ten, ktorý nám dal v osobe Ježiša príklad, ako sa máme správať k druhým (J 13,12–15).

Posledným bodom, o ktorom sa chcem zmieniť, je smrť. Smrť je veličina, ktorá neminie nikoho a každý sa s ňou musí vysporiadať, zaujať k nej nejaké stanovisko. Otec Sofronij sa vyjadruje o smrti ako o fenoméne, s ktorým sa pokúšal vysporiadať v mladosti a vo svojej ranej umeleckej tvorbe. V mladosti, pod dojmom vojnových hrôz, bola smrť niečo desivé, nepriateľské, znamenajúce koniec existencie človeka a všetkého, na čom mu záležalo. Ako umelec sa s ňou potýkal ako s ničotou, veľkou neznámou, rozplynutím sa do abstrakcie či neurčita. Keď zakotvil na Athose a pod vplyvom starca Silvána smrť akoby stratila svoje miesto v jeho živote. Myšlienka zbožštenia a slobodná tvorba hlavne ikon upriamili jeho pohľad dopredu akoby nad smrť a za smrť na očakávanie dosiahnutia plnosti s Bohom a v Bohu. Pre Dorothee Sölle je smrť jedno z miest mystickej skúsenosti, uvažovala o nej ako o konečnosti a večnom živote dohromady.¹⁴⁵ Čestne priznáva, že nemá odpoveď na smrť ako „návrät domov“, ktorý zároveň neguje konečnosť

¹⁴⁴ ZIMMERLING, *Evangelická mystika*, s. 238.

¹⁴⁵ SÖLLE, *Mystika smrti*, s. 63.

a smrteľnosť. Je presvedčená, že časovosť k existenciám a k životu všetkého stvoreného patrí. Ale nie v zmysle krčovitého držania sa „tohto sveta“ a lipnutia na ňom, ani negácie pozemského života v zmysle „nech som už čím skôr preč“. Smrť je pre ňu pokračovanie existencie, zjednotenie s Bohom ako Milovaným vo vzťahu „ja v Tebe, Ty vo mne“. Je obrazom celistvosti.¹⁴⁶

3.2. Perspektívy mystických ciest

V tejto časti sa pokúsim zodpovedať na otázku, čím sa obaja prihovárajú človekovi dneška – laikovi. Otec Sofronij bol mních, jeho cesta bola kláštornou cestou. Naproti tomu Dorothee Sölle bola teologička, ktorá sa vydala cestou demokratizácie mystiky – mystiky pre všetkých, nie iba pre úzko vyvolenú skupinu. Ktoré ich dôrazy a prieniky sú výrazne oslovujúce v dnešnej dobe a do akej miery je možné od oboch tak povediac „vyjst’ hrozienuka z koláča“?

Nie som prvá, kto sa touto otázkou zaoberá. Práca sub diakona R. S. Yurvatiho uvažuje nad využitím hesychizmu pre bežných orthodoxných kresťanov.¹⁴⁷ Všíma si najmä nasledovné body duchovného života: asketický život, stíšenie, rozlišovanie, Ježišovu modlitbu, pohotovosť, bdelosť.

O hesychii uvažuje predovšetkým ako o stíšení – zastavení sa a to tela i mysle. Naša doba je charakterizovaná nadbytkom hluku a šumov - od dopravných prostriedkov, cez nadbytok informácií prostredníctvom všakovakých médií, až po náhlenie sa, pretože „čas sú peniaze“, nedostatok času z obavy niečo zmeškať a nebyť v každom okamihu „in“. Mysel človeka je potom plná obrazov, konceptov, myšlienok a fantázií, ktoré vedú k zvyšovaniu vášní. Niet divu, že ľudia nemôžu počuť Boží hlas, ani cítiť Jeho prítomnosť. Hesychizmus môže utíšiť myseľ a paradoxne dosiahnuť väčšiu bdelosť a očistenie srdca i mysle, čo má viesť k skutočnému a hlbšiemu zameraniu sa na Boha a zjednoteniu sa s ním. Je to otvorenie sa možnosti prijímať dary podľa Božej vôle. Mnohí hesychasti nikdy

¹⁴⁶ SÖLLE, tamtiež, s. 129 – 131.

¹⁴⁷ YURVATI, Robert S. Sub-Diacon. *Is Hesychia for All Orthodox Christians? Orthodox Christian Spirituality. Thesis for Master of Arts in Theological Studies.* Moravian Theological Seminary, Bethlehem, Pennsylvania, 2019. Advisor Dr. Craig Atwood. Reader Fr. Jonathan Tobias. Dostupné z: academia.edu

nevideli nestvorené svetlo a nedostali nijaké výnimočné duchovné dary, všetci však dosvedčili väčšiu blízkosť k Bohu.¹⁴⁸ Ďalším prostriedkom na dosiahnutie väčšej blízkosti Bohu môže byť uvedomelá účasť na liturgii, sústredené prijímanie Pánovho Tela. Ak sú sviatosti chápané ako vzťah a zároveň vonkajší prejav našej viery, tak formujú aj náš modlitebný život. Modlitba je stretnutie s Bohom vo vzťahu a v pokore. Ticho, stíšenie aspoň na niekoľko minút je nevyhnutné pre úspech v modlitbe.¹⁴⁹

Laici síce neskladajú sľub chudoby, ako mnísi žijúci v kláštoroch, ale to neznamená, že ich život má spočívať v bezodnom hľadaní hmotného prospechu, a uspokojovaní všetkých často nezmyselných a nadbytočných potrieb, ktorými nás konzumná spoločnosť a nekonečné reklamy bombardujú denno denne. Život je viac ako tučné bankové konto a najrýchlejšie auto. Ako môže o Božích hodnotách svedčiť svojmu okoliu niekto, kto sa naháňa za rovnako nezmyselnými vecami? Autor cituje sv. Maxima, ktorý objasňuje, že niektoré vášne - hlad, smäd, či pohlavný pud sú dôležité, pretože nás upozorňujú na potrebu udržať naše telá a ľudstvo pri živote. Aj spravodlivý hnev môže byť užitočný, hlavne ak vedie k nesúhlasu s násilím, týraním, páchaním nepravosti. Škodlivé sú vtedy a také vášne, ktoré prekročia prirodzený poriadok. Vtedy je na mieste nejaká forma askézy či pôstu ako odoprenia si nadmerného požívania hmotných dobier.

Súčasný svet má problém prijať fakt existencie zla ako personalizovaného Zla. S tým súvisí aj problém pochopiť dôležitosť rozlišovania. Aj veriaci laik by mal mať možnosť obrátiť sa na kvalitného duchovného sprievodcu, ktorý by ho doprevádzal po ceste duchovného rastu.¹⁵⁰ S duchovným rastom súvisí aj možnosť praxe Ježišovej modlitby. Na Ježišovú modlitbu by sa laici mali dívať ako na volanie k Bohu o pomoc v pokušeniach a nebezpečenstvách, ale aj ako na pokorné zbožné vyznanie vzťahu k Bohu. Je istým druhom apofatickej modlitby, udržiava sústredenosť v modlitbe bez obrazov vlastnej obrazotvornosti a fantázie. Cieľom

¹⁴⁸ YURVATI, tamtiež, s. 1-5.

¹⁴⁹ YURVATI, tamtiež, s. 5 – 11.

¹⁵⁰ YURVATI, tamtiež, s. 21 – 25.

nemá byť nekonečné násilné opakovanie, ale zvnútorniť modlitbu tak, aby vychádzala zo srdca. Často sa aj nazýva modlitbou srdca.¹⁵¹

Dorothee Sölle chápe mystiku ako budúcu podobu náboženstva. Jej presvedčenie, že všetci sme mystici, všetci máme mystickú citlivosť, potlačuje potrebu náboženstva ako inštitúcie. Zdôrazňuje Božiu lásku, ktorá je žitá, chápaná a šírená. Takýto vzťah k Bohu je podľa nej dialogický, obojstranný a bez dominancie.¹⁵² Pre každodenné chovanie môže byť zaujímavé, ako vymedzuje najmä tri témy: pojmie utrpenia, chápanie obetí, životný štýl v spoločnosti nadbytku.

Mystika utrpenia, ktorú Sölle rozvinula na pozadí holokaustu, dáva priestor chápať utrpenie ako osobný podiel na kríži. Prijímať utrpenie, ktoré si nevyberáme, ale je na nás vložené a zostávať pritom na pozícií Božej lásky a vernosti, umožňuje dať utrpeniu zmysel, resp. zbaviť nezmyselnosť utrpenia jej moci. Ide o dospelý svojprávnny postoj, ktorý interpretuje utrpenie ako cestu nasledovania, vtiahnutia do mesiánskeho utrpenia Boha v Ježišovi Kristovi, ako o tom uvažoval Dietrich Bonhoeffer. Myšlienka prinášania obetí bola v minulosti často zneužívaná. Aj dnes, v dobe konzumu a nadbytku je krajne podozrelá, pretože odporuje usporiadaniu života v spoločnostiach plných nadbytku a hromadenia. Sölle vidí inšpiráciu v ekologických hnutiach, ktoré sa usilujú poukazovať na to, že dobrovoľné uskromnenie sa, obmedzenia, či straty, môžu paradoxne posilniť našu schopnosť vidieť, vnímať a prežívať radosť. Jednoduchší životný štýl ako vzdor proti bezbrehému konzumu a honbe stále väčšieho zárobku je znamením nádeje. Nemusí ísť o radikálne nevládnutie, ale v každom prípade bude posilnením myšlienky, že nie všetko sa dá alebo je potrebné vlastniť, kúpiť, či predať.¹⁵³

Demokratizácia mystiky u Sölle vidí a podáva mystiku predovšetkým ako zdroj sily a inšpirácie pre boj za spoločenskú zmenu. Otázka po Bohu akoby ustupovala do pozadia. Vyzdvihuje vzdor a politickú zodpovednosť. Kým tradičná mystika je vždy spojená s nebezpečenstvom úteku a odklonu od sveta, prílišné

¹⁵¹ YURVATI, tamtiež, s. 25 – 37.

¹⁵² ZIMMERLING, tamtiež, s. 228 – 229.

¹⁵³ ZIMMERLING, tamtiež, s. 234 – 235.

uprednostňovanie boja za práva a slobody skrýva nebezpečenstvo zosvetštenia a politizácie mystiky.¹⁵⁴

Z práve popísaných možností mystík našich protagonistov však vyplýva, že sú otvorené a prístupné v určitom zmiernenom móde všetkým záujemcom z laickej verejnosti. Predovšetkým demokratizácia mystiky podľa Dorothee Sölle umožňuje každému kresťanovi prežívať svoju skúsenosť s Bohom ako autentickú, vzťah k Bohu brat' ako osobný vzťah, v ktorom sa mu Boh prihovára spôsobom jedinečným, určeným práve jemu. A pestovanie hesychie či už formou stíšenia niekde v chráme, v prírode, alebo modlitbou Ježišovej modlitby prehĺbuje intimitu tohto osobného vzťahu s osobným Bohom. Úzky, priam milenecký vzťah s Bohom, ktorý prežívali obaja naši mystici, vedie človeka von, do sveta, medzi bratov a sestry, núdznych a potrebných, aby im poslúžil, či už ako lekár, učiteľ, matka starajúca sa o domácnosť, otec – živiteľ rodiny a vôbec každý človek usilujúci sa tvorivo a s fantáziou, ale aj s trezivosťou plniť svoje povinnosti a tak niesť svoj a Kristov kríž.

¹⁵⁴ ZIMMERLING, tamtiež, s. 236 – 237.

Záver

Náplňou mojej práce nebolo teologické zdôvodňovanie a posudzovanie spirituality a mystiky Otca Sofronija a Dorothee Sölle. Preto som sa systematickej teológie dotkla len do takej miery, ako to bolo nutné pre objasnenie základu, z ktorého vyrastá spiritualita uvedených protagonistov. Ich teológia je spätá so životom, s morálnym apelom i duchovným životom a mystickým prežívaním.

To je zjavné najmä u Otca Sofronija, ktorý poznával teológiu ako vedu z dvoch hľadísk: prvým hľadiskom bola pre neho teológia ako čisto abstraktná koncepcia, súhrn vedomostí bez prepojenia na poznanie Krista v srdci a druhé hľadisko bola teológia spojená s modlitbou, prinášajúca tak nie len vedomosti, ale aj múdrosť, odzrkadľujúcu sa v morálnom konaní človeka.

Teologické, morálne a duchovné aspekty života sú prepojené aj v zmýšľaní Dorothee Sölle, ale s dôrazom na porozumenie Božiemu zjaveniu a jeho prítomnosti v rôznych kontextoch nášho sveta a života. Dôraz kladie na ľudskú aktivitu a zodpovednosť, hovorí o spolupráci človeka s Božou tvorivou aktivitou.¹⁵⁵

Mojou prvotnou úlohou bolo porovnať spiritualitu pravoslávnu a protestantskú v osobách týchto dvoch zvolených aktérov, ktorí sú vo svojich cirkvách považovaní za významných mystikov. Ich životom a dôrazom v ich mystických cestách som venovala prvé dve kapitoly. Najprv som prešla ich život a tvorbu s cieľom podať ich ako obraz kultúry a doby, v ktorej vyrastali, podmienok, ktoré formovali ich životy, myslenie a konanie. Potom som sa zamerala na najdôležitejšie oblasti a hodnoty, atribúty ich mystického života. U každého z nich sú dôrazy kladené inde – u Otca Sofronija na hodnotách individuálneho rastu a približovania sa Bohu cestou asketického sebzdokonaľovania až po dosiahnutie zbožštenia – teozie.

¹⁵⁵ KOČANDRLE BAUER, Kateřina, ŠTĚCH, František, KUŠNIERIKOVÁ, Michaela. *Helpful models of theological, moral and spiritual discernment in catholicism, protestantism and orthodoxy*. In: *Theologica* 2019, Vol.9, No.2. s. 45 – 66. Dostupné z: academia.edu.

U Dorothee Sölle je dôraz daný na prekonávanie vlastného ega a výjdenia zo seba v ústrety služby druhým.

Až v druhom rade vyvstala predou mnou myšlienka sformulovať ich prínosy v zmysle zabudovania ich mystických skúseností a nástrojov do života dnešného „obyčajného“ človeka – laika. Čím môžu pravoslávny mních a protestantská teologička osloviť dnešného človeka, žijúceho v súčasnej nestabilnej dobe a boriaceho sa so svojimi existenčnými problémami? Nájst' odpoveď som sa pokúsila v tretej kapitole, kde som ukázala, ako a do akej miery je možné si nájst' čas na hesychiu a nástroje využívané pri jej pestovaní, resp. ako výjst' zo svojej ulity a angažovať sa politicky či spoločensky v prospech druhých.

Uvedomujem si, že štruktúra tohto Záveru sa vymyká tomu, čo záver spravidla obsahuje – totiž zhrnutie a perspektívy. Vzhľadom k tomu, že som týmto bodom venovala celú tretiu kapitolu, považujem za nadbytočné znova všetky závery opakovať. Rovnako som si vedomá, že som tému nevyčerpala úplne. Rozsah bakalárskej práce neumožňuje venovať sa do najmenších podrobností všetkým detailom a myšlienkám ich duchovných a mystických ciest. Za pozornosť by napríklad stálo venovať sa podrobnejšie téme smrti u Dorothee Sölle. Že bola pre ňu smrť dôležitá, môžeme predpokladať aj z toho, že jej ako miestu mystickej skúsenosti venovala oveľa viac priestoru, ako predchádzajúcim piatim, popísaným v knihe *Mystika a vzdor*. Ktovie, kam až by ju jej úvahy boli dovedli, ak by jej vlastná smrť nezabránila pokračovať v *Mystike smrti*. U Otca Sofronija by za pozornosť stálo preskúmať, či a ako sa menilo jeho rozpoloženie smerom k ekumenizmu, resp. či v tomto smere dochádza k väčšej otvorenosti v kláštore po smrti Otca zakladateľa.

J 14,2-21 hovorí o množstve príbytkov v dome Otca. Ježiš je Cesta, Pravda, Život, ale spôsobov, akými je každý z nás pozvaný, je mnoho. Tak Otec Sofronij ako aj Dorothee Sölle pozývajú svojimi životmi, aj životmi tých, ktorých uvádzajú vo svojich knihách ako príklady a vzory, vykročiť. Jedinými podmienkami je brať Boha vážne a uvedomiť si, že nasledovať Ho znamená celoživotnú prácu. V tomto zmysle obostojí výrok pripisovaný veľkému katolíckemu teológovi Karlovi

Rahnerovi: „Nábožný kresťan budúcnosti bude buď mystikom – ten, ktorý niečo zakúsil – alebo nebude vôbec ničím“ (TI 7,15).¹⁵⁶

¹⁵⁶ <https://blog.postoj.sk/7204/zazil-si-ho-skusenost-s-bohom-v-teologii-karla-rahnera>.

Literatúra

BARNÍKOVÁ, Zuzana, Katedra filozofie FHTU Trnava. *Problém slobody u ruských exilových filozofov 20. storočia*. In: *Filozofia* roč. 57, 2002, č. 8. S. 605 – 611. [online]. [cit. 12. 5. 2021]. Dostupné z:

<http://klemens.sav.sk/doc/filozofia/2002/8/605-611.pdf>

BULGAKOV, Sergej. *Beránek Boží*. Olomouc: Refugium Velehrad – Roma, s.r.o., 2011. ISBN 978-80-7412-094-7.

GIBELLINI, Rosino. *Teologické smery 20. stoley*. Kostelní Vydří: Karmelitánske nakladatelství, 2011. ISBN 978-80-7195-177-3.

HECZKO, Stanislav. *Dorothee Sölle – enfant terrible německé evangelické teologie*. Praha: 2006. Seminárna práca. Univerzita Karlova. Teologická fakulta Institut ekumenických studií. Predmet: Cirkevné dejiny. Konzultant Mgr. Martin Vaňáč. [online]. [cit. 29.7.2020]. Dostupné z:

<http://granosalis.cz/modules.php?name=News&file=article&sid=5254>

HILL, Mikell presbyter. *Elder Sophrony. The grace of godforsakenness & the dark night of the soul. A thesis in partial fulfillment of the requirement for the degree of Master of divinity*. Saint Tikhon's orthodox theological seminary, South Canaan. Pennsylvania, 2017. Dostupné z : academia.edu

IVASCHIV, Nicolai. *Výhody a meze demokratizace mystiky Dorothee Sölle*. Praha: 2016. Bakalárska práca. Univerzita Karlova, Teologická fakulta. Vedúci práce prof. Ivana Noble. [online]. [cit. 29.7.2020], Dostupné z:

<https://is.cuni.cz/webapps/zzp/download/130193347>

KLIMAKOS, Ióannes. *Nebeský řebřík*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2015. ISBN 978-80-7465-125-0.

KOČANDRLE BAUER, Kateřina, ŠTĚCH, František, KUŠNĚRIKOVÁ, Michaela. *Helpful models of theological, moral and spiritual discernment in catholicism, protestantism and orthodoxy*. In: *Theologica* 2019. Vol.9. No. 2. s. 45 – 66. Dostupné z: academia.edu.

MEYENDORFF, John. *Svätý Gregor Palamas a pravoslávna mystika*. Trnava: Tlačiareň svidnícka, s.r.o., 2010. ISBN 978-80-89392-35-3.

MIČKOVIC, Ján, Branislav. *Kritéria teologického myslenia vo svetle politickej teológie D. Sölleovej a J. B. Metza*. In: Teologický časopis 2/2014, roč. XII. Teologická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave, Bratislava. S. 5 – 16. ISSN 1336-3395.

MOS, Grigore Dinu Dr. Pr.asist. *Archimandrite Sophrony Sakharov's dogmatic consciousness and christian testimony*. In: Zjavenie, dogma, spiritualita z hľadiska misie cirkvi. 3. národné kolokvium pravoslávnej dogmatickej teológie. Cluj-Napoca, 25. – 26. mája 2010. Dostupné z: academia.edu.

NOBLE, Ivana. *Po Božích stopách. Teologie jako interpretace náboženské zkušenosti*. Brno: CDK, 2004. ISBN 80-7325-053-5.

NOBLE, Ivana. BAUEROVÁ, Kateřina. NOBLE, Tim. PARUSHEV, Parush. *Cesty pravoslavné teologie ve 20. století na Západ*. Brno: CDK, 2016. ISBN 978-80-7325-290-8.

NOBLE, Ivana. NOBLE, Tim. BAUEROVÁ, Kateřina. PARUSHEV, Parush. *Mnohohlas pravoslavné teologie ve 20. století na Západě*. Brno: CDK, 2012. ISBN 978-80-7325-403-2.

Seeking Perfection in the World of Art: The Artistic Path of father Sophrony. In: Orthodox Arts Journal. Recenzia Christabel Helena Anderson z 3.1.2019. [online.]. [cit. 10.2.2021]. Dostupné z: <https://orthodoxartsjournal.org/seeking-perfection-in-the-world-of-art-the-artistic-path-of-father-sophrony/>

PINNOCK, Sarah K. *Theology After Auschwitz: A Critical Analysis of Second Generation Post-Holocaust German Theology*. Trinity University. Dostupné z: academia.edu.

SOFRONIJ (Sacharov), archimandrita. *Ctihodný Siluan Atoský*. Prešov: Misijné spoločenstvo svätého veľkomyščenika Juraja Vít'aza, 2005. ISBN 80-969360-5-0.

SOFRONIJ (Sacharov), archimandrita. *Vidět Boha, jaký je*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2017. ISBN 978-80-7465-286-8.

SÖLLE, Dorothee. *Mystika a vzdor. „Ty tichý křiku“*. Praha 7: Marie Noe One Woman Press, 2015. ISBN 978-80-86356-54-9.

SÖLLE, Dorothee. *Mystika smrti*. Praha 7: TRIGON-KNIHY s.r.o., 2016. ISBN 978-80-87908-14-3.

ŠÍPKA, Magdalena Mgr. *Theopoesie aneb teologie v poezii Dorothee Sölle*. Praha, 2017. Diplomová práca. Univerzita Karlova. Evangelická teologická fakulta.

Katedra IES. Vedúca práce Mgr. Kateřina Kočandrlé Bauer, PhD. [online]. [cit. 15.10.2020]. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/173642/>

TATAR, György. *Smrt' Boha: najťažšie bremeno*. Nietzsche and the death of god. Publikované 20.6.2008. [online]. [cit. 11.3.2021]. Dostupné z: www.com/smrt-boha-najtazsie-bremeno/.

TONCHEV, Atanas. *Witnessing the light of Tabor: Prayer in a monastic community on mount Athos*. University of Durham, Department of anthropology, 2018. Dissertation module Anth 3162. Supervised by Prof Catherine Alexander. Dostupné z: academia.edu.

VOLF, Miroslav. *Odmítnout nebo obejmout? Totožnost, jinakost a smíření v teologické reflexi*. Praha 3: Vyšehrad, spol. s r.o., 2005. ISBN 80-7021-764-2.

VOPATRNÝ, Gorazd. *Hesychasmus jako tradiční křesťanská spiritualita: pohled na člověka a duchovní život z pravoslavné perspektivy a její spiritualita*. Brno: L. Marek, 2003. ISBN 80-86263-41-X.

WARE, Kallistos. *Cestou orthodoxie*. Praha 6: Sít', spol. s.r.o., 1996. ISBN 80-901571-6-5.

YURVATI, Robert S. sub-deacon. *Is Hesychia for All Orthodox Christians? Orthodox Christian Spirituality. Thesis for Master of Arts in Theological Studies*. Moravian Theological Seminary, Bethlehem, Pennsylvania, 2019. Advisor Dr. Craig Atwood. Reader Fr. Jonathan Tobias. Dostupné z: academia.edu

ZIMMERLING, Peter. *Evangelická mystika*. Praha 7: TRIGON-KNIHY s.r.o., 2018. ISBN 978-80-87908-32-7.

Internetové zdroje

Archim. Sophrony (Sakharov): *Unity of the Church, an Image of the Holy Trinity – Orthodox Synaxis*. [online]. [cit. 17.5.2021]. Dostupné z:

<https://orthodoxsynaxis.org/2019/04/20/archim-sophrony-sakharov-unity-of-the-church-an-image-of-the-holy-trinity/>

<https://www.youtube.com/watch?v=soG1u9zP61w&feature=youtu.be>

Getsemany č. 048 z februára 1995: *Dýchať oboma stranami pľúc*.

<https://www.getsemany.cz/node/1739>

<http://granosalis.cz/modules.php?name=News&file=article&sid=5254>

VAŇÁČ, Martin. *Ekumenický kirchentag 2003*. In: Getsemany č. 141 – leto 2003. Dostupné z: www.getsemany.cz/node/552.